

De Strategie in Nederlandsch-Indië.

DOOR

R. G. DOORMAN.

In de leerboeken der Strategie worden hoofdzakelijk de grondbeginselen van de oorlogvoering en de daaruit voortvloeiende regels behandeld, zooals die voor den grooten Europeeschen oorlog gebruikelijk zijn.

Hoe groot de waarde daarvan voor den Indischen officier ook moge zijn, met het oog op een eventueelen oorlog met een buitenlandschen vijand, zoo kan hij voor den strijd, dien wij in de koloniën tegen weinig beschaafde volkeren te voeren hebben, met die regels alléén, niet volstaan. Laten wij de algemeen-strategische vorming buiten beschouwing, dan kunnen die regels hoogstens dienen, om eene vergelijking te maken tusschen de wijze van oorlogvoeren naar Europeesche begrippen en die in den Indischen archipel.

Tot op heden bleven de militaire schrijvers over de karakteristieke verschillen een diep stilzwijgen bewaren en missen wij hierover elke gedachtenwisseling, niettegenstaande daaraan bij de vele oorlogen, die ons leger voortdurend tegen inlandsche staatjes te voeren heeft, groote behoefte bestaat. Wellicht is het daaraan toe te schrijven, dat het strategisch gedeelte der oorlogvoering tegen den inlandschen vijand tot nog toe nimmer afzonderlijk beschreven werd, terwijl toch de kennis daarvan een eerste vereischte moet worden geacht voor hen, die de verwachting koesteren (of van wie men de verwachting koestert) dat zij eenmaal geroepen zullen worden, om zulke oorlogen voor te bereiden, te leiden of op den gang der operatiën invloed uit te oefenen.

't Is hierom, dat wij er toe overgaan, in het ondervolgende onze denkbeelden over de oorlogvoering tegen den inlandschen vijand, uit een strategisch oogpunt beschouwd, te ontwikkelen,

in de hoop daardoor eene gedachtenwisseling uit te lokken, die tot het gewenschte resultaat zou kunnen leiden.

Wij stellen daarbij bekendheid met *de* strategie op den voorgrond. Slechts hier en daar zullen wij enkele grondbeginselen en regels in herinnering brengen, ten einde de wijzigingen, welke die regels bij de toepassing in de Indische oorlogvoering moeten ondergaan, duidelijker te doen uitkomen. Voorts zullen wij de begrippen en vormen der strategie door voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis toelichten, maar ons daarbij eenige beperking opleggen, omdat uitvoerige behandeling der rijke koloniale krijgsgeschiedenis elders reeds heeft plaats gevonden en de kennis daarvan het eigendom van elk officier behoort te zijn.

Het zal er ons hoofdzakelijk om te doen zijn, uit de krijgsgeschiedenis de regels voor de strategie tegen den inlandschen vijand af te leiden en deze zoodanig te verwerken en ingang te doen vinden, dat zij onder alle omstandigheden tot betrouwbaar richtsnoer zullen kunnen dienen voor onze handelingen op het gevechtveld. Voorts zullen wij die *regels* controleeren, m. a. w. de krijgsgeschiedenis bezigen als spiegel, welke de gevolgen van onze handelingen duidelijk weergeeft.

Geene bloote opsomming dus van feiten op zich zelve. Dit heeft al bijzonder weinig waarde en behoort achterwege te blijven. Eene critische behandeling der stof, zonder personen te treffen, is ons doel. De studie der krijgsgeschiedenis moet immers gericht zijn op het onderkennen van *oorzaak* en *gevolg* van handelingen en toestanden. Alsdan, vertrouwen wij, zullen de levende illustratiën op de doode regels van de leer der oorlogvoering, deze op de krachtigste wijze in het geheugen prenten. Het is en blijft toch altijd eene waarheid, dat, hoe meer oorlogen *critisch* bestudeerd worden, des te meer *voorbeelden* ons bij blijven van bepaalde oorlogshandelingen en hare gevolgen en des te grooter de schat van ervaring wordt, waaruit wij in moeilijke omstandigheden kunnen putten. Wel is waar zullen twee oorlogshandelingen nimmer *volkomen* gelijk zijn, maar de krijgsgeschiedenis zal

meestal wel een *analoog* geval aanwijzen, dat den bevelhebber tot leiddraad zal kunnen strekken.

Bij het opsporen van *oorzaak* en *gevolg* van bepaalde oorlogshandelingen, vermeden wij zooveel mogelijk critiek op personen, niet alleen, omdat dit als *regel geen zin* heeft, maar óók ter wille van de billijkheid. Wij mogen toch niet vergeten, dat het nog zoo lang niet geleden is, dat de eerste behoorlijke krijgsgeschiedenis van onze Indische oorlogen te boek werd gesteld en dat, als gevolg daarvan, onze voorgangers in de eerste helft der vorige eeuw de kennis van die geschiedenis en van de daaruit af te leiden regels misten. In stede van die voorgangers te critiseeren, moeten wij hen veeleer dankbaar zijn, dat zij — ook waar zij dwaalden — ons, ten koste van hun bloed of leven, het materiaal verschafften, waarmede onze krijgsgeschiedenis en leer der oorlogvoering kunnen worden opgebouwd. Alleen indien *wij*, met deze kennis toegerust, uit onwetendheid of zorgeloosheid tegen de regels zouden zondigen, zou er reden tot critiek zijn, doch dan tot critiek op ons zelve!

Alvorens over te gaan tot de behandeling van de strategie in de Indische oorlogvoering, wenschen wij nog een oogenblik stil te staan bij den strijd, welke herhaaldelijk gevoerd is over de eigenaardige uitdrukking: »Indische strategie”, in den zelfden gedachtengang als waarin men geneigd is te spreken van »Indische tactiek.”

Tegenstanders van die qualificatiën beweren, dat, waar de grondbeginselen en grondgedachten van de oorlogvoering *overal* en tegenover *elken* vijand dezelfde blijven, men niet van eene speciale *tactiek* en à fortiori niet van eene speciale *strategie* zal kunnen spreken, zonder geheel verkeerde denkbeelden op te wekken. Voorstanders daarentegen houden vol, dat de verschillen tusschen sommige vechtwijzen en oorlogshandelingen zóó groot kunnen zijn, dat men daardoor volkomen gerechtigd wordt van eene geheel andere tactiek, dus ook van eene andere strategie te spreken.

De strijd, welke daardoor ontstond, is tot nu toe al heel

weinig vrucht dragend geweest, omdat vóór- en tegenstanders inderdaad niet zoo ver van elkander stonden, als zij zelf wel vermeenden, en alleen in meening verschilden over de betekenis, welke men aan de uitdrukking »Indische tactiek» behoorde toe te kennen.

Tegen de bewering, dat de *grondbeginselen* der oorlogvoering ten allen tijde en overal dezelfde zijn, is weinig in te brengen, mits daarbij op den voorgrond wordt gesteld, dat eene tactiek of strategie wel uit grondbeginselen kan worden opgebouwd, maar niet uit grondbeginselen *zonder meer* bestaat.

Evenmin als men alleen door het inprenten van de hoofdwetten de natuurwetenschap volkomen machtig wordt, of de wiskunde, door de axioma's waarop zij berust, van buiten te leeren, evenmin vermogen de grondbeginselen der oorlogvoering ons een beeld te geven van den oorlog, ja nog veel *minder*, omdat, waar bij de genoemde wetenschappen tusschen oorzaak en gevolg een onverbreekbaar verband bestaat, de uit de grondbeginselen der oorlogvoering afgeleide *regels* afhankelijk blijven van zich steeds wijzigende toestanden en invloeden en uit den aard der zaak dus ook zelve veranderlijk zullen zijn. De regels nemen een anderen vorm aan, naarmate de wapens waarmede, het terrein en het klimaat waarin, en de vijand waartegen wij te strijden hebben, zich wijzigen.

Reeds in het begin der vorige eeuw was men van die waarheid doordrongen. In zijne »Verz. van Off. Rapporten betreffende den oorlog op Java enz.» zegt NAHUYs o. a. : »het heeft onze te velde zijnde armee niet ontbroken aan kundige »Officieren, Hoofd-Officieren en Generaals, die onder de wapenen »en in de school van Napoleon waren grijs geworden — dus »alleszins bevoegde personen om te beoordeelen welk plan van »operatie in de gegeven omstandigheden het beste was — maar »onder al deze kundige en verdienstelijke mannen is geen enkele »van naam gevonden, die de ingevoerde wijze van oorlog- »voeren, welke hemelsbreed met die in Europa verschilde, heeft »afgekeurd of eene meer doelmatige aanbevolen.»

De groote moeilijkheid schuilt in het nauwkeurig onder-

kennen van de *grondbeginselen* en het ontgaan van het gevaar, strategische en tactische *regels*, die voor bepaalde, doch zeer dikwijls voorkomende omstandigheden daaruit zijn afgeleid, aan te zien voor *grondbeginselen*.

Deze laatsten zijn inderdaad slechts weinig in aantal en hoogst eenvoudig. Zij leggen voor de vorming van strateeg of tacticus zoo goed als geen gewicht in de schaal. Alles komt neer op de toepassing, en zoo gering in aantal en eenvoudig als die *grondbeginselen* zijn, zoo moeilijk en zoo vele zijn de toepassingen. De groote kunst der oorlogvoering bestaat dan ook daarin, dat men bij de toepassing nimmer tegen die *grondbeginselen* zondigt en toch de voor een bepaalden oorlogstoestand meest geschikte middelen kiest. Nimmer is die toepassing gelijk en nimmer *kan* zij gelijk zijn, omdat de omstandigheden, waaronder de oorlog gevoerd wordt, steeds zullen verschillen.

VON CLAUSEWITZ zegt : »De moeilijkheid van de oorlogvoering »ligt niet in het feit, dat eene bijzondere geleerdheid of een »groot talent gevorderd wordt, om de ware *grondbeginselen* »daarvan te leeren begrijpen; dat kan iedereen, die gezonde »hersen en heeft, zonder vooroordeel en niet geheel onkundig »is op dit gebied. De geheele moeilijkheid bestaat daarin, den »*grondbeginselen*, die men zelf gesteld heeft, in de practijk »getrouw te blijven.»

Hiervoor wordt een scherp en vlug oordeel vereischt, dat ons in staat stelt, onmiddellijk de consequentiën van eene bepaalde handeling te overzien; eene eigenschap, die *soms* is aangeboren, doch meestal slechts verworven kan worden door eene ernstige studie van de krijgsgeschiedenis, gepaard aan persoonlijke ervaring.

Waar die eigenschap aangeboren was, daar ontwikkelden zich de groote veldheeren. Hunne verdiensten bestonden voor een groot deel in het *bij intuïtie* kiezen van het juiste middel. Daaruit laat zich verklaren, waarom mannen als CONDÉ, WALLENSTEIN en SUWAROW, wier militaire vorming hoogst twijfelachtig was, en tal van generaals uit den tijd der Fransche

Revolutie, die *nimmer* eenige militaire opleiding genoten hadden, zich deden kennen als veldheeren van de eerste grootte.

Bij 999 van de 1000 stervelingen treft men echter die eigenschap niet als aangeboren aan. Wordt dus een hunner geroepen, om als leider anderen voor te lichten, dan heeft hij zich eene juiste voorstelling te vormen van de haudelingen, welke de groote voorgangers bij intuïtie volbrachten en van de gronden, waarop de door hen gevolgde weg de juiste moet worden geacht. Zóó ontstond voor ons, minderbedeelden, de leer der oorlogvoering, derhalve opgebouwd uit de *ervaring*, uit de lessen der krijgsgeschiedenis en aangevuld door wetenschappelijk denken, dat *oorzaak* en *gevolg* trachtte op te sporen in den chaos, welken de krijgsgeschiedenis ons bood.

Uit het vorenstaande mag niet worden afgeleid, dat wij behooren tot hen, die van meening zijn, dat voor de leer der oorlogvoering geenerlei wetten of regels te geven zijn. Wij hebben slechts willen aantonen, dat het eene onmogelijkheid is, *uit de grondbeginselen* der oorlogvoering *algemeen geldende* regels af te leiden. Nimmer toch heeft de krijgswetenschap, al trachtte men haar nog zoo abstract en algemeen te stellen, zich los kunnen maken van den invloed der krijgsgeschiedenis. Het: »zóó hebben wij 't *dáár* gedaan, dus moeten wij 't ook *hier* doen,» blijft eene groote rol spelen in elk leerboek der strategie of tactiek.

Het toeval nu wilde, dat het beschaafde *Europa* reeds bij dozijnen zijne oorlogen kon tellen, vóórdát men zelfs een flauw begrip had van landen en volkeren daarbuiten. Groote veldheeren als ALEXANDER, CAESAR en HANNIBAL en in den lateren tijd FREDERIK DE GROOTE, EUGENIUS VAN SAVOIE en NAPOLEON hadden reeds iedereen met bewondering vervuld en door hunne oorlogen het materiaal verzameld, waarvan de leer der oorlogvoering kon worden opgebouwd, vóórdát zelfs de geschiedenis van den onbeduidendsten kolonialen oorlog geschreven was, vóórdát men dus in staat was de andere vormen, waaronder de oorlog in Koloniën zich voordoet, te

bestudeeren en in bepaalde regels vast te leggen. Te verwonderen is het dan ook niet, dat bijna alle schrijvers uit vroegeren of lateren tijd de veelvuldig voorkomende oorlogen in Europa tot richtsnoer nemen voor de door hen opgebouwde leer; maar het *feit*, dat de meeste oorlogen op de slagvelden van Europa werden afgespeeld, sluit daarom nog niet in zich, dat de groote oorlog, zooals die zich daar vertoont, *de norm* is. Veel-
 eer moet hij een *bijzondere vorm* van oorlogvoering genoemd worden. In den strijd tusschen beschaafde legers immers, zijn er tal van omstandigheden, die steeds de zelfde of nagenoeg de zelfde zullen zijn, onverschillig tusschen welke dier legers de strijd gevoerd wordt. Men vindt aldaar nagenoeg de zelfde bewapening, den zelfden graad van geoefendheid, overeenkomstige organisatie, overeenkomstige denkbeelden omtrent de toepassing der strategische en tactische regels, overeenkomstige oorlogsgebruiken, terreinen, verkeersmiddelen, enz.

Die telkens terugkerende gelijkheid der uiterlijke omstandigheden is oorzaak, dat men ze niet meer als *bijzondere*, doch als *normale* omstandigheden gaat beschouwen en dientengevolge ook de daarop gebaseerde regels, als grondbeginselen. En toch blijven ze *bijzondere* omstandigheden, omdat het niet *de* vorm, doch slechts *één* der vormen is, waaronder de oorlog zich voordoet.

Gaarne erkennen wij, dat die vorm het veelvuldigst voorkomt en in zijne verschijnselen en gevolgen ook verreweg de belangrijkste is voor de wereldgeschiedenis. Wij hebben er niet alleen vrede mede, dat, op grond daarvan, de Europeesche tactici en strategen hem practisch als den *norm* wenschen te beschouwen, maar wij kunnen ons zelfs in dat standpunt zeer goed indenken, mits men toegeve, dat koloniale legers, welke *dezen* vorm slechts bij hooge uitzondering leeren kennen, het recht hebben een *anderen* vorm, als den voor hen normalen aan te nemen.

In de Europeesche oorlogvoering heeft men trouwens zelf gevoeld, dat met een bepaalden *norm* niet kan worden volstaan; ook hier was men *gedwongen*, de regels der oorlogvoering in

overeenstemming te brengen met het volkskarakter, de terreinen en eindelijk, de vechtwijze van den tegenstander. Hieruit laat zich het rechtmatig verzet verklaren, dat zich steeds openbaarde, zoodra vreemde voorschriften en reglementen, klakkeloos, voor het eigen leger werden overgenomen.

In hoeverre nu die wijzigingen belangrijk genoeg zijn, om van eene andere strategie of tactiek te kunnen spreken, is n. m. m. eene quaestie van opvatting. Zijn zij slechts *onbeduidend* tegenover de vele en groote punten van overeenkomst, dan zal men o.i. niet verstandig doen, kunstmatige onderscheidingen in het leven te roepen. De veranderingen b.v., die het eigenaardig volkskarakter der Europeesche volkeren in de regels van den grooten oorlog noodig maakt, kunnen nimmer van dien aard zijn, dat men gerechtigd wordt van eene *Fransche*, *Duitsche* of *Engelsche* tactiek te spreken, ofschoon dit toch meermalen geschiedt. Die verschillen bepalen zich gewoonlijk tot het meer of minder sterk op den voorgrond plaatsen van *enkele* regels en zijn terug te vinden in de reglementen en voorschriften der verschillende legers.

Zijn de noodig geachte wijzigingen daarentegen meer *ingrijpend* of algemeen, dan begint men reeds in de leerboeken daaraan afzonderlijke hoofdstukken te wijden en geeft men aan de aldus gewijzigde leer somwijlen een specialen naam. Vandaar »*de leer der oorlogvoering in het polderland*», »*de nachttactiek*», enz. Om de zelfde redenen kwam men er ook toe, te spreken van »*von Mollkesche strategie*», »*Napoleontische tactiek*» en »*Boerentactiek*».

Eindelijk kunnen de wijzigingen in de bestaande regels zelfs *zoo ingrijpend* zijn, dat eene geheel afzonderlijke behandeling noodig wordt. Zoo ontstonden de werken over »*de strategie van den bergoorlog*», »*de leer van den kleinen oorlog*», in welke deze vormen van oorlogvoering geheel zelfstandig en afgescheiden van de in den grooten oorlog geldende regels behandeld worden. Vooral in den *kleinen oorlog* zijn die afwijkingen *zoo* vele en *zoo* sterk, dat men bezwaarlijk één grondbeginsel der

oorlogvoering kan aanwijzen, dat in dezen oorlog de zelfde toepassing vindt als in den grooten oorlog.

Waar nu reeds in Europa de omstandigheden zóó verschillend zijn, dat men herhaaldelijk gedwongen werd, nieuwe *regels* te formuleeren, om de *grondbeginselen* te kunnen doorvoeren, daar zal niemand, die ter zake eenige ondervinding heeft opgedaan, kunnen loochenen dat bij de oorlogvoering tegen weinig beschaafde volkstammen de behoefte aan andere regels in nog sterkere mate gevoeld wordt.

De Kolonel NAHUYs zeide hieromtrent in zijn boven aangehaald werk, »dat de verstandige en voorzigtig oordeelende »militair weldra zien zal, hoe de ondervinding van honderd »Europesche veldtogten niet voldoende is, om over deze »zaken 1) (welke niet alleen uit een militair, maar meer voor- »namelijk uit een politiek oogpunt behooren beschouwd te »worden) een juist oordeel te vellen, en dat tot het laatste »eene zoodanige grondige kennis van land en volk vereischt »wordt, als moeilijk buiten Java, ja zelfs buiten het oorlogs- »terrein te verkrijgen is.”

Dat men in het Indische leger, dat hoofdzakelijk te strijden heeft tegen de volkeren van den archipel, dus vrij algemeen spreekt van *Indische tactiek* (beteekenis in ruimen zin genomen) moge voor sommigen wijzen op eene te enge opvatting, maar ernstig verzet kan daartegen niet worden aangeteekend, omdat de beteekenis van deze uitdrukking *algemeen* gevoeld wordt. Bovendien heeft zij wel degelijk eenigen grond van bestaan. Immers, ook in den strijd tegen weinig beschaafde stammen zijn, naast groote overeenkomsten, belangrijke verschillen op te merken. *Zulu's*, *Abessiniërs*, *Mahdisten* toch voeren den strijd geheel anders dan *Baliërs* of *Atjehers*. Zal men er dan een koloniaal leger een verwijt van kunnen maken, dat het, bij gebrek aan een *algemeen werk* over de oorlogvoering tegen onbeschaafde volkeren, de regels

1) Het aanleggen en onderhouden der menigvuldige militaire posten (bentings) gedurende den Java-oorlog.

voor dit leger formuleerde naar de omstandigheden en toestanden, welke in eigen gebied worden aangetroffen?

Menigmaal is de stelling verkondigd, dat de oorlogvoering tegen inlandsche volkeren niet anders is dan een *vorm* van den kleinen oorlog en dat, ook op grond daarvan, niet van eene speciale Indische oorlogvoering of tactiek kan worden gesproken. Wij teekenen daartegen echter protest aan, omdat de krijgsgeschiedenis geheel andere uitkomsten aanwijst. Het komt ons voor, dat het onhoudbare van deze stelling zelfs kan blijken bij eene oppervlakkige raadpleging der krijgsgeschiedenis.

Noch van de Balische oorlogen in 1846, 1848 en 1849, noch van de Bonische in 1859 en 1860 en ook niet van den Lombok-oorlog in 1894, kan men zeggen, dat zij in karakter ook maar eenigszins overeenkomen met den kleinen oorlog. Zelfs in *die* Indische oorlogen, waar de kleine oorlog wel tot uiting kwam, zijn grootere of kleinere perioden aan te wijzen, waarin men te vergeefs zou zoeken naar die handelingen, welke het *kenmerk* van den kleinen oorlog vormen. De volksoorlog, godsdienstoorlog, burgerkrijg en partijgangerkrijg treden in de meeste onzer Indische oorlogen gecombineerd te voorschijn. In hunne uitingen ziet men handelingen uit den grooten, zoowel als uit den kleinen oorlog, elkaar in bonte mengeling opvolgen. Ware het intusschen slechts deze combinatie, die het eigenaardig kenmerk vormde van den strijd tegen onbeschaafde volkeren, dan zou men kunnen volstaan met de toepassing der regels, die in de Europeesche oorlogvoering voor deze verschillende gevallen gesteld zijn. Er komen echter nog tal van factoren bij, waarmede rekening is te houden. Wij noemen slechts de geheel afwijkende bewapening en organisatie, het klimaat, het terrein, het volkskarakter, de verpleging, het transportwezen en de oorlogsgebruiken, die alle hunne bepaalde eischen stellen; eischen, die zeer dikwijls lijnrecht in strijd zijn met de in Europa geldende regels der oorlogvoering.

Wij stellen ons voor, in de volgende bladzijden den invloed

dezer factoren te bespreken, voor zooverre zij verband houden met de afwijkingen, welke de bijzondere toestanden in onze Indische oorlogen noodzakelijk maken van de in Europa geldende regels der strategie.

Aard en doel van den oorlog. Taak van de staatkunde en van het leger.

Het *hoogste doel* van den Staat is, in de Koloniën evenzeer als in de Europeesche rijken, de ontwikkeling van de zedelijke en stoffelijke krachten der onderdanen.

Dit doel kan slechts bereikt worden, indien allerwege rust en orde heerschen en derhalve ongestoord kan worden voortgeschreden op den weg, welke tot algemeene ontwikkeling voert.

In de meeste der beschaafde rijken nu, heeft de bevolking reeds een zoodanigen trap van ontwikkeling bereikt, dat het meerendeel der individuen beseft, dat het belang van den staat geheel samenvalt met het hunne; daarenboven heeft de bevolking een belangrijk aandeel in het bestuur. Het is dus duidelijk, dat in die rijken rustverstoringen zelden zullen voorkomen.

Bovendien berust de zorg voor de aanrakingen met het buitenland uitsluitend bij de hooge Regeering. Het schip van staat zal alzoo steeds in de gewilde richting kunnen worden gestuurd en het gevaar voor verkeerde handelingen van zeer ondergeschikte landsdienaren uitgesloten of uitzondering zijn.

Neemt men voorts in aanmerking, dat, door de verspreiding van liberale en humanitaire beginselen, de afkeer van den oorlog voortdurend toeneemt, dan zal veilig kunnen worden gezegd, dat in Europa de oorlog het uiterste middel van de staatkunde is en slechts ter hand wordt genomen, indien geen andere uitweg tot het oplossen van een geschil overblijft.

Hier werken derhalve alle factoren samen, om den vrede te handhaven, en vergemakkelijken zij de taak der staatkunde.

Hoe geheel anders is dit in onze koloniën!

Daar vinden wij geen volk, één in afstamming, één in belangen, door traditie of vrijen wil verbonden aan eene regering, maar eene *verzameling* van volkeren en rassen, verschil- lende in zeden en gewoonten, zonder gemeenschappelijke be- langden, achterlijk of ontaard door jarenlange onderdrukking, waardoor zij hunne eigene belangen niet kunnen inzien en hunnen meer geslepen hoofden ten speelbal zijn. En dit alles onder een bestuur, dat hun door geweld is opgedrongen!

Wel is waar hebben sommige landschappen zich vrijwillig onder ons bestuur geschaard, doch gelet op het karakter van den inlander en de invloeden, die hem beheerschen, mogen wij dien vrijen wil als waarborg tegen rustverstoring slechts onder reserve aannemen, en doen die op zich zelve staande feiten niets af aan de juistheid der uitspraak, dat ons gezag in Indië op geweld berust.

Nemen wij nu als vaststaande aan :

dat geweld de oorsprong is van ons bestuur ;

dat in alle staatjes en landschappen, afstammelingen van vroegere vorsten of andere aanzienlijke, van ons bestuur af- keerige personen aanwezig zijn en deze nagenoeg altijd een grooten invloed op de bevolking uitoefenen ;

dat het verschil in godsdienst zich als een slagboom plaatst tusschen ons en de meesten onzer onderdanen en een nimmer falend middel is tot leuze bij woelingen en rustverstoringen ;

en eindelijk, dat de bevolking van meerdere streken op zulk een lagen trap van beschaving staat, dat zee-, strand- en men- schenroof, soms gepaard aan cannibalisme, zoowel daar, als in de omringende wateren het vrije verkeer en de ontginning belemmeren, dan zal het geen betoog meer behoeven, dat het gevaar voor binnenlandsche rustverstoringen en voor verwik- kelingen met andere mogendheden, in de koloniën veel grooter is dan in Europa.

Omvanrijker is de taak der staatkunde in de koloniën voor- zeker, omdat gewaakt moet worden, en voor de veiligheid van het buitenlandsch handelsverkeer in de uitgestrekte wateren van den archipel, en voor de bescherming van personen en goederen in

het binnenlandsch verkeer, ongeacht de zedelijke verplichting van de Regeering, om rust en orde als noodzakelijke grondslagen voor de vermeerdering van welvaart en beschaving harer onderdanen te handhaven! En moeilijker is de taak, omdat de leiding van de politieke aangelegenheden met de inlandsche staatjes soms moet worden opgedragen aan jonge, ondergeschikte bestuursambtenaren, die hunne sporen nog niet hebben of kunnen hebben verdiend.

Duidelijker nog zullen die bezwaren in het licht treden, door de omstandigheden, dat de staatkunde voor die omvangrijke taak slechts beschikken kan over eene nominale legermacht van minder dan 40.000 man, voor het grootste gedeelte gerecruteerd uit de bevolking zelve; dat de hulpbronnen van het kleine Nederland zeer beperkt zijn en voorts, dat het overheerschte gebied bij eene bevolking van meer dan vijftig miljoen zielen, eene uitgestrektheid heeft, welke die van het moederland vijftig malen overtreft.

Onmogelijk zou die taak dan ook naar behooren te volvoeren zijn, indien het geheele, door geweld verkregen gebied steeds door kracht van wapenen onder ons gezag moest worden gehouden. Gelukkigerwijze is dit niet noodig. De staatkunde beschikt nog over andere, meer vreedzame middelen om het gezag te handhaven, o. a. het bevorderen van handel, nijverheid en landbouw, welke de grondslagen vormen van de volkswelvaart.

Het krachtigst werken deze middelen in die gewesten, waar onze bestuursinvloed het grootst is, dus in de reeds sedert langen tijd rechtstreeks bestuurde landen, en daar de welvaart zich — met uitzondering van enkele tijdelijke tegenvallers — geleidelijk, doch voortdurend over den geheelen archipel zal uitbreiden, moet het gevaar voor ernstige rustverstoring in onze koloniën ook ieder jaar geringer worden.

Intusschen zullen zelfs in de rechtstreeks bestuurde landen, tengevolge van de heterogene deelen, waaruit de bevolking bestaat en om redenen hiervoren opgesomd, meermalen verwickelingen kunnen ontstaan, waarbij de staatkunde te kort schiet en een beroep op het leger moet doen.

Uit het vorenstaande volgt, dat het grootste gevaar voor rustverstoring zal dreigen in de, aan onder ons rechtstreeksch gezag staande landstreken grenzende, meer of minder zelfbesturende staatjes, alwaar het meestal slechts met de wapenen zal kunnen worden gekeerd.

Om eenig denkbeeld te geven van den omvang der taak, die hierdoor op de schouders van het leger wordt gelegd, nemen wij de vrijheid te verwijzen naar het werk van den oud-Minister DE WAAL, getiteld »Onze Indische financiën'', waarin een overzicht gegeven wordt van de expeditiën en excursiën, die van 1840—1876 noodig zijn geweest, en waaruit blijkt, dat sinds 1840 het Indische leger geen enkel jaar gekend heeft, waarin het niet geroepen werd, in eenige streek van den archipel handelend op te treden.

Ook na 1876 is dit, zooals bekend, er niet op verbeterd. Behalve den Atjeh- en den Lombok-oorlog, die buitengewone inspanning van het leger eischten en, wat den eersten betreft, nog vordert, heeft men tal van kleine excursiën — Sumatra's Oostkust, V Kota's, Wester-afdeeling van Borneo, Zuider-afdeeling van Borneo, Djambi, Flores en Korintji — te voeren gehad, die alle hoofdzakelijk ten doel hadden, de aan ons onderworpen landen tegen rustverstoring van buiten te beschermen; voorts noemen wij Ned. Nw.-Guinea, waar versterking van onzen rechtstitel door vestiging en het tegengaan van sneltochten, die gevaar voor buitenlandsche verwickelingen opleverden, een optreden met de wapens noodig maakten. En ware het niet, dat onze handen door Atjeh zoo zéér gebonden waren, dan zouden bovengenoemde expeditiën vermoedelijk nog met vele andere, als tegen Bali, Wadjo en Boni, vermeerderd zijn geworden.

Waar wij hierboven hebben vastgesteld, dat het krachtigste en tevens vreedzaamste middel tot handhaving van rust en orde, gelegen is in de verspreiding van beschaving en verhoogde welvaart, en dit alleen mogelijk is in die streken, waar wij een grooten bestuursinvloed kunnen uitoefenen, daar is het aan geen twijfel onderhevig, dat Nederland, evenals trouwens

iedere andere koloniale mogendheid, tegen wil en dank, wordt voortgedreven op den weg, die leidt tot voortdurende uitbreiding en bevestiging van rechtstreeksch gezag.

De hiervoren bedoelde oorlogen tegen min of meer zelfbesturende staatjes zullen derhalve *moeten* eindigen met vermeerdering van onzen invloed op de bestuursaangelegenheden en ten slotte met algeheele afschaffing van zelfbestuur, willen wij ten minste voor de toekomst een waarborg hebben tegen rustverstoringen.

Dit neemt niet weg, dat wij onze bestuursgrenzen in den archipel slechts noode, als het ware door de noodzakelijkheid gedwongen, verplaatsen en zelfs menigmaal deze uitbreiding weigerden te aanvaarden, waar zij zonder geweld en op verzoek der bevolking kon plaats vinden.

De redenen hiervoor liggen voor de hand. Slechts zelden zal het veroverde gebied, althans niet in de eerste jaren, genoegzame baten opbrengen, om daaruit de kosten van bestuur te kunnen bestrijden, terwijl elke uitbreiding van gezag noodzakelijk gepaard behoort te gaan met eene evenredige uitbreiding van het leger, willen onze krachten niet al te zeer versnipperd worden en op een gegeven oogenblik te kort schieten.

Met het oog op onze finantieele en materieele krachten, zijn wij dus tot zelfbeperking genoodzaakt en aangewezen op eene *geleidelijke* uitbreiding, niettegenstaande wij weten, dat algeheele afschaffing van zelfbestuur vroeg of laat het slot *moet* zijn en ook het gewenschte slot is.

Uit dien ons opgelegden dwang tot zelfbeperking laat zich verklaren, dat de Indische Regeering meermalen tot in het overdrevene lankmoedig was, alvorens zij als uiterste middel om haren wil te doen eerbiedigen, naar de wapens deed grijpen (Atjeh, Lombok, Djambi).

Na hetgeen gezegd werd omtrent de noodzakelijkheid van beperking van gezags (bestuurs) uitbreiding, behoeven wij niet verder aan te toonen, dat ook in Indië de oorlog het uiterste middel van de staatkunde moet zijn, zij het dan ook op eenigs-

zins andere overwegingen dan in Europa. Bij verwickelingen met min of meer zelfbesturende staten, zal dus de staatkunde zoo lang mogelijk aan het woord moeten blijven en alle met de waardigheid van ons gouvernement overeen te brengen middelen moeten aanwenden om het uitbreken van een oorlog te voorkomen.

Deze stelling, welke in Europa voor *beide* partijen tot richtsnoer dient, geldt voor Indië alleen voor zoover zij ons zelve betreft. Zij wordt door de tegenpartij ten eenenmale verwaarloosd! De inlandsche vorsten en besturen ziet men dikwijls naar de wapenen grijpen om redenen, welke in Europa niet de minste verandering in de goede verstandhouding zouden te weeg brengen. Dit is een gevolg van het weinig ontwikkeld rechtsbegrip, van de geringe beschaving en van het onvermogen van hoofden en bevolking om eigen belangen te onderscheiden. Zij lijden in den regel aan zelfoverschatting en missen alle verantwoordelijkheidsbesef. Daardoor zien wij herhaaldelijk onze pogingen om langs diplomatieken weg aan zee- en strandroof een einde te maken, schipbreuk lijden. In stede van te begrijpen, dat de beteugeling van dergelijke practijken door het eigenbelang reeds gevorderd wordt en dat wij, die tegenover het buitenland de verplichting op ons genomen hebben daartegen te waken, ook de macht en den vasten wil hebben, om daaraan door geweld een einde te maken, maar niettemin liever langs vredelievenden weg dergelijke geschillen tot oplossing brengen; in stede van te begrijpen, dat eene verstandige staatkunde hunnerzijds eischt, om door wegneming van die misstanden, zoowel den oorlog, als iedere aanleiding tot optreding onzerzijds te vermijden, stellen zij liever hun nog eenigszins onafhankelijk bestaan in de waagschaal, dan in eenig opzicht aan onze rechtmatige verzoeken toe te geven.

Halsstarrig vasthouden aan gewoonten, die in Europa krachtige bestrijding zouden vinden bij vorst en volk, rooftochten of moorden op ons gebied, onderlinge naijver der hoofden, die elkaar bij ons bestuur in miscrediet trachten te brengen,

waren dan ook dikwijls oorzaak of aanleiding tot onze expeditiën.

Behalve in de aanleidende oorzaken, zien wij in Indië ook een groot verschil in de wijze, waarop de oorlogen worden *ingeleid*. De inlander trekt namelijk zelden openlijk het zwaard; hij leidt den oorlog in door bedekte vijandelijkheden, beleedigende handelingen, roof- of moordpartijen, enz., zich tegelijkertijd bedienende van gehuichelde vriendschapsbetuigingen.

Wilden wij al die feiten als casus belli beschouwen, zooals in Europa zeer zeker geschieden zou, dan waren in Indië de oorlogen niet van de lucht. In den regel worden die handelingen door onze staatslieden geruimen tijd met lankmoedigheid aangezien, overtuigd als zij zijn, dat de onontwikkelde tegenstander de strekking zijner daden niet ten volle beseft en een te streng optreden onzerzijds zeer zeker tot voortdurende verwickelingen aanleiding zou geven. Men wachte zich ten deze echter voor overdrijving, want hoe juist het overigens moge zijn, den inlander niet den zelfden maatstaf aan te leggen als den Europeaan, zoo zal al te groote lankmoedigheid door den vijand voor vrees kunnen worden aangezien, in stede van dezen tot inkeer te brengen en vertrouwen in te boezemen in onze bedoelingen. Sprekend komt dit uit in den Atjeh- en in den Lombok-oorlog, waar jaren lang schipperen ons prestige niet alleen een gevoeligen slag toebracht, maar bovendien den vijand tot overmoed prikkelde en zoo doende een oorlog onvermijdelijk maakte, die, bij krachtiger optreden in den aanvang, wellicht te voorkomen ware geweest of minder groote verhoudingen zou hebben aangenomen.

In bovenstaande regelen hebben wij getracht, een denkbeeld te geven van den aard en het doel onzer oorlogen en aangegeven, welke de taak is, die in dit opzicht in vreedestijd op de staatkunde rust. Thans zullen wij overgaan tot het bespreken van de taak, welke het leger in Nederlandsch-Indië in het algemeen heeft te vervullen.

Die taak zal, in verband met het voorgaande, eene indeeling van dat leger noodig maken in :

a. bezettingstroepen voor het bewaren van orde en rust in de aan ons onderworpen streken; en

b. mobiele troepen voor het onderdrukken van opstanden en het voeren van oorlogen zoowel daar als elders.

Onder bezettingstroepen moeten niet worden verstaan troepen, die aan eene bepaalde *plaats* gebonden en van alle mobiliteit verstoken zijn. Zulk eene opvatting sluiten wij, met het oog op den offensieven geest, dien het leger tegenover den inlandschen vijand moet kenmerken, ten eenenmale uit. Wij maakten deze onderscheiding slechts als tegenstelling met de sub *b* bedoelde; wij willen de bezettingstroepen binden aan bepaalde *streken*. Zij moeten, met uitzondering van kleine afdeelingen, die voor rechtstreeksche beveiliging van enkele voorname plaatsen noodig zijn, *binnen hun ressort* de grootst mogelijke beweeglijkheid bezitten. *Nimmer toch*, en deze regel geldt voor alle denkbare gevallen in de strategie, zoowel als in de tactiek, kan door *directe, defensieve* beveiliging de gewenschte veiligheid verkregen of behouden worden. Waar in of na onze oorlogen deze groote en eenvoudige waarheid uit het oog verloren werd — en dit gebeurde, helaas, maar al te dikwijls — daar bleven de schadelijke gevolgen nimmer uit.

Ten opzichte van de *sterkte* zijn wij van oordeel, dat deze in een pas onderworpen gebied aanvankelijk groot moet zijn, omdat hier de kans op rustverstoring grooter is dan in streken, welke sedert geruimen tijd onder ons rechtstreeksch gezag gestaan hebben. Naarmate alsdan de politieke toestand verbetert, de verbitterde gemoederen tot rust komen en de welvaart weder begint op te leven, zal langzamerhand tot vermindering der sterkte van de bezettingstroepen kunnen worden overgegaan. Dit zal in den tegenwoordigen tijd veel eerder dan vroeger het geval kunnen zijn, omdat de verbeterde gemeenschap tusschen Java en de Buitenbezittingen de gelegenheid opent, om bij het ontstaan van onlusten van ernstigen aard, met spoed troepen van Java ter hulp te zenden. Hiertoe worden dan ook op dit eiland steeds eenige bataljons zoodanig marschvaardig gehouden, dat zij gereed zijn om zoo te zeggen op het eerste sein te kunnen vertrekken.

Waar dit zonder gevaar kan geschieden, moet nit beginsel zoodra mogelijk tot vermindering van bezettingstroepen worden overgegaan, omdat daardoor, bij behoud van de zelfde legersterkte, de *offensieve* kracht van het leger wordt verhoogd; een resultaat, waarnaar voortdurend gestreefd moet worden en dat, blijkens de periodiek terugkeerende formatiewijzigingen in de garnizoens-troepen, door ons legerbestuur ook nimmer verwaarloosd werd.

De mate van offensieve kracht toch, welke ons leger in staat is te ontwikkelen, wordt bepaald door de sterkte der op Java en Sumatra gelegerde *mobiele* troepen (veldleger). Uit den aard der zaak kunnen deze niet alle te gelijk te velde gezonden worden (d. i. niet buiten Java). Een gedeelte er van zal moeten achterblijven, eensdeels tot verzekering van de orde en rust op Java, waar geene bezettingstroepen gelegerd zijn, en anderdeels om steeds naar eisch te kunnen voorzien in de aanvulling van de bij de expeditionaire troepen geleden verliezen.

Hoe groot dit gedeelte als minimum zal moeten zijn, is moeilijk aan te geven, daar zulks afhangt van den politieken toestand op Java, van den toestand in het overige gedeelte van den archipel en voorts van het vermoedelijk verloop en den duur eener expeditie, welke bij benadering te bepalen zijn uit den hygienischen toestand van klimaat en bodem en den te verwachten tegenstand.

Eene juiste beoordeeling van deze factoren zou den doorslag kunnen geven bij het bepalen van de sterkte der achter te laten troepen; maar men wachte zich onder de momenteel heerschende toestanden Java en Sumatra *te* sterk van troepen te ontblooten. Immers kunnen wij voor verrassingen komen te staan als in 1825, toen na het vertrek van onze troepenmacht naar Celebes, op Java zulk een gespannen toestand ontstond, dat wij gedwongen waren, onze troepen — zeer ten nadeele van ons prestige — terug te halen.

Intusschen heeft ons de ondervinding geleerd, dat de offensieve kracht van het leger op verschillende tijdstippen niet

voldoende was, om zijne taak naar behooren te vervullen; doch het valt te betwijfelen of onze finantieele en materieele krachten wel zouden veroorloven, om *bij voortdaring* een leger op de been te houden, dat tegen alle gebeurlijkheden zou zijn opgewassen.

Daarom zullen wij in buitengewone omstandigheden onze toevlucht dienen te nemen tot *tijdelijke* uitbreiding, mits daarbij op den voorgrond sta, dat daartoe tijdig wordt overgegaan, want anders wordt het leger aangevuld met slecht geoeffende, onbruikbare elementen, die weinig tot verhooging van de offensieve kracht bijdragen en door hun verbazend groot verloop (zooals in den Java-oorlog) de finantieele bezwaren slechts grooter maken.

Tot een dergelijken maatregel behoefde in het verleden betrekkelijk slechts zeldzaam (o. a. in den Java-oorlog, in den Atjeh-oorlog en gedurende den oorlog tegen Lombok) te worden overgegaan, omdat twee machtige factoren ten allen tijde hebben medegewerkt om de taak van het leger niet onbelangrijk te verlichten en de benoodigde offensieve kracht binnen matige grenzen te houden, n.l.

1o. de *wijze*, waarop, ondanks verschillende gebreken, de overwonnen volkeren door ons werden bestuurd; eene wijze, die het volk zich onder dat bestuur gelukkiger deed gevoelen, dan onder dat hunner eigen hoofden, en somtijds zelfs zogenaaemde onafhankelijke stammen zoo veel vertrouwen inboezemde, dat zij ons smeekten, om onder ons bestuur te komen (Bataklanden); en

2o. het *moreele overwicht*, dat wij, als vertegenwoordigers eener beschaafde natie, op de inlandsche volkeren uitoefenen en waarvan ons prestige het gevolg is. 1).

Let men op de enorme uitbreiding van ons grondgebied in den Indischen archipel in den loop der vorige eeuw, waartoe

1) Zie de lezingen in de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap in 1894/1895 van den toenmaligen Kapitein van den Generalen Staf I. L. KOSTER en in 1889/1890 van den gepensioneerden Majoor der Genie E. B. KIELSTRA: „Nederlands militaire positie in Zuid-Azië ook beschouwd in het licht der moderne „kolonisatie” en „De goede gevolgen der Indische oorlogen.”

men zich slechts behoeft te herinneren, dat de Nederlandsche bezittingen, toen zij in 1816 van de Engelschen werden overgenomen, zich bepaalden tot Java, de Molukken, Banka en enkele kleine vestigingen op de Buitenbezittingen, en houdt men daarbij dan in het oog, dat die uitbreiding zelden zonder strijd tot stand kwam, dan zal de waarde van de twee genoemde factoren duidelijker in het licht treden en doen zien, dat het voor een groot deel daaraan moet worden toegeschreven, dat met de betrekkelijk geringe middelen, die ons ter beschikking staan en bij de geringe vaste uitbreiding, die ons leger sedert 1830 heeft ondergaan, zulke groote uitkomsten konden verkregen worden.

Eindelijk nog wordt de taak van het leger aanmerkelijk vereenvoudigd door de bijzondere gesteldheid van het overheerschte gebied. De verdeeling der bevolking toch over tal van grootere en kleinere eilanden en het verschil in zeden en gewoonten daaruit voortvloeiende, zijn oorzaak dat wij voor groote nationale bewegingen weinig of geene vrees behoeven te koesteren. Veelal zal het terrein van den oorlog zich tot een nauwkeurig begrensde gebied bepalen en bestaat er weinig kans, dat het verzet zich verder zal uitbreiden. Aansluiting van verschillende volksstammen, met het doel, zich met vereende krachten tegen het Nederlandsch gouvernement te verzetten, is dan ook tot dusverre in de geschiedenis onzer koloniën niet voorgekomen en zal ook in de toekomst een ondenkbaar geval kunnen genoemd worden.

Het staatkundig en militair doel van den oorlog.

Uit een staatkundig oogpunt beschouwd, kan men onze Indische oorlogen onderscheiden in :

- 1o. oorlogen tot handhaving van eene gevestigde orde van zaken;
- 2o. oorlogen tot uitbreiding van het rechtstreeksch bestuur.

De sub 1o. genoemde komen voor in het rechtstreeks aan ons gezag onderworpen gebied. Zij beoogen de in verzet gekomen bevolking weder aan het wettig gezag te onderwerpen.

Naarmate een grooter of kleiner deel der bevolking aan

het verzet heeft deelgenomen, spreekt men dan uit een *militair oogpunt* van :

volksopstanden (Java 1825—1830),
volksoproeren (Bali 1868),
volksomlusten (Bantam 1888).

Deze zullen dus niet in karakter. doch alleen in den graad van hevigheid verschillen.

De sub 2o. bedoelde oorlogen zijn tegen *onafhankelijke* of tegen onze souvereiniteit reeds erkend hebbende, doch in het genot van zelfbestuur gelaten, staatjes gericht. Zij worden in den regel bestempeld met den naam van invasie-oorlogen. (Bali 1846, 1848 en 1849; Boni 1859 en 1860; Atjeh.)

Het *staatkundig doel*, dat men met die oorlogen wenscht te bereiken, wordt als het ware bepaald door de oorzaken, welke tot den oorlog aanleiding hebben gegeven.

Is b. v. vrees voor buitenlandsche inmenging, wegens gemis aan eenigen rechtstitel, de oorzaak van den strijd, dan zal *erkenning van souvereiniteit* het eenige staatkundige doel zijn; komen daarbij handelingen, welke in strijd zijn met de internationale verplichtingen, die op ons rusten, als zee- en strandroof, sneltochten, enz., dan staat, naast de erkenning van onze souvereiniteit, bovendien de afschaffing van dergelijke misbrnken. Hebben beledigingen van het Gouvernement ver- tegenwoordigende ambtenaren of onrechtmatige handelingen tot den oorlog geleid, dan is het verkrijgen van *genoegdoening*, het *herstel van prestige* of *schadevergoeding* het staatkundig doel onzer expeditiën.

Uit het bovenstaande volgt, dat, bij iedere expeditie of iederen oorlog, het te bereiken staatkundig doel *op nieuw* moet worden vastgesteld. Dat dit met de grootste zorg *moet* en eerst na rijp be- raad *kan* geschieden, zal duidelijk blijken, als wij bedenken, dat niet alleen het militaire doel der operatiën daarmede verband behoort te houden, doch dat ook de weerstand, dien wij ondervinden zullen, meestal voor een groot deel afhankelijk is van den omvang, welken men aan het staatkundig doel geeft.

Ter voldoening aan de ook voor Indië geldig gestelde voorwaarde, dat de oorlog het uiterste middel van de staatkunde moet zijn, en gelet op het feit dat iedere noodeloos gevoerde krijg ons finantieel en materieel verzwakt, zonder daartegenover directe voordeelen te kunnen stellen, behooren wij ons bij ontstane verwickelingen of voorgenomen expeditiën — ook bij eene critische studie van onze oorlogen — vooraf ernstig af te vragen of de oorlog *noodzakelijk*, of althans *gewenscht* is.

Er dient alzoo te worden vastgesteld :

1o. of de expeditie past in de politiek, tegenover het betrokken staatje aangenomen ;

2o. of de grieven, die wij hebben, van dien aard zijn, dat wij er een einde aan *moeten* maken, op straffe van anders ons prestige of onze belangen ernstig te schaden ;

3o. of ons doel niet op eene andere, minder kostbare wijze, dan door eene expeditie kan worden bereikt; en

4o. als de expeditie niet noodzakelijk, doch wel zeer *gewenscht* is, of de te verwachten voordeelen alsdan zullen opwegen tegen de te brengen offers.

Rechtvaardigen de antwoorden ten volle een militair optreden, dan kan eerst worden overwogen, wat het staatkundig doel behoort te zijn en welke eischen gesteld *moeten* en *kunnen* worden.

In algemeenen zin gesproken, zal het staatkundig doel kunnen worden aangegeven met : »den wil van het Gouvernement als hoogsten wil in zake het hangende conflict te doen eerbiedigen», doch daarmee is de moeilijkheid nog niet opgelost om den vijand onzen wil in den vorm van bepaalde eischen voor te houden. Tusschen eischen en doel behoort een innig verband te bestaan. Zij moeten juist en scherp geformuleerd zijn, 1) zoodat, indien zij worden aangenomen

1) Er worde vooral voor eene goede vertaling in de landstaal gezorgd. PERELAER zegt, dat de eischen, welke in 1859 aan Boni werden gesteld, zoo slecht in de Boegineesche taal waren overgezet, dat het moeilijk aan te nemen is, dat een *Bonier* daaruit is kunnen wijs worden.

en uitgevoerd, met zekerheid kan worden gezegd, dat het staatkundig doel bereikt is. Voorts moet rekening gehouden worden met de wederzijdsche strijdkrachten en hulpmiddelen tot het voeren van den oorlog en het groote gevaar vermeden worden, het staatkundig doel hooger te stellen dan de eigen middelen veroorloven. En zelfs al zouden onze middelen geen direct beletsel zijn, dan blijft het toch een feit, dat met het uitbreiden van het staatkundig doel — dus met verscherping van onze eischen — eene uitbreiding van het te verwachten verzet gepaard zal gaan en daarmee eene vermeerdering van de door ons te brengen offers.

Is het nu in Europa al moeilijk, zich volkomen juiste gegevens te verschaffen omtrent de kracht der tegenpartij, die immers voor een groot deel van moreele factoren zal afhangen, zoo was zulks in onze koloniale oorlogen, die meermalen gevoerd werden tegen staatjes, waarmee wij vroeger zoo goed als geene aanraking hadden en waarvan wij bijgevolg zoo bitter weinig wisten, steeds onmogelijk. Wij moesten ons in dit opzicht tot eene zeer ruwe schatting bepalen, wat van zelf ten gevolge had, dat het staatkundig doel uit onvoldoende gegevens opgebouwd en dus somwijlen onjuist gesteld werd.

Nu zou hierin voor ons een motief liggen, om het staatkundig doel niet te hoog te stellen, ja zelfs *lager* dan onze middelen schijnbaar toelaten en onze belangen eigenlijk eischen, ware het niet dat eene andere omstandigheid ons tot het tegendeel noodzaakt, indien eenmaal tot geweld van wapenen moet worden overgegaan. Wij doelen hier op het vroeger reeds aangegeven middel om een afdoenden waarborg tegen rustverstoringen en verwikkelingen te verkrijgen of althans onzen invloed daarop zéér groot te maken, n.l. rechtstreeksch bestuur.

Door het vijandelijk gebied hieronder te brengen, hebben wij het in de hand, de bevolking aan de haar beheerschende slechte invloeden te onttrekken en haar, door het bevorderen der welvaart en het betrachten van rechtvaardigheid en humaniteit, dus door eigenbelang, aan ons te binden.

Tot dit besef zijn wij juist gekomen door *die* expeditiën, waarbij alleen het wegnemen van onze directe grieven als staatkundig doel gesteld was, zonder andere waarborgen voor de richtige nakoming van onze eischen, dan het gegeven woord of geschreven tractaat der hoofden.

De ondervinding leerde, dat gewoonlijk eenediepere oorzaak aan de gepleegde vijandige handelingen ten grondslag lag. Gaf men al onder den indruk van onze macht of na het ontvangen van enkele slagen aan onze positieve eischen toe, dan was hiermede geenszins de vijandige geest bij hoofden en bevolking weggenomen. Aan de tractaten kon dan nog minder dan in Europa eenige waarde worden toegekend en de indruk van onze macht duurde niet langer dan de aanwezigheid van onze troepen. Meestal waren weder nieuwe expeditiën noodig, om de naleving dier tractaten af te dwingen en was ten slotte *annexatie* en *rechtstreeksch* bestuur toch het einde.

Waar wij bij de vaststelling van het staatkundig doel onzer expeditiën voor zulke eigenaardige eischen staan, daar is n. o. m. nog de beste oplossing dat doel, vóór de opening der vijandelijkheden, zoo laag mogelijk te stellen, doch met het bepaalde voornemen om, indien onze eischen worden afgewezen en tot vijandelijkheden wordt overgegaan, daaraan eene zoodanige uitbreiding te geven, als, in verband met den loop der operatiën en de opgegaarde kennis van land en volk, maar eenigszins mogelijk is. Men bespaart zich op deze wijze nuttelooze, zeer kostbare expeditiën, terwijl ons prestige ongeschokt blijft.

Een ieder, die voor de taak gesteld wordt, dergelijke eischen op te maken of te beoordeelen (ook de criticus) zal zich dus ernstig hebben af te vragen of zij wel bevorderlijk zijn aan het bereiken van het doel en of zij, »en masse" genomen, de bereiking er van kunnen verzekeren, zonder het voorbij te streven.

Intusschen werden in onze Indische oorlogen niet altijd bepaalde eischen, vooraf geformuleerd, aan den vijandelijken staat overgelegd. Ten einde ons optreden te rechtvaardigen, bepaalde men zich nu eens tot het bloot leggen der grieven, welke het Nederlandsch gouvernement had, dan weder, b. v.

bij de eerste expeditie naar Samalanga in 1877, werd alleen de erkenning van onze souvereiniteit als eisch vooropgesteld, met de bedoeling de consequentiën daarvan bij de later te voeren onderhandelingen kenbaar te maken.

Afgescheiden van de vraag of laatstgenoemde eisch op zich zelve voldoende was, om het staatkundig doel, dat men zich gesteld had, te bereiken, kon men hierdoor het voordeel verkrijgen, dat het te verwachten verzet in den aanvang gering zoude zijn, maar . . . er zouden onderhandelingen tijdens de operatiën noodzakelijk worden; eene omstandigheid, die alleen dan gerechtvaardigd is, indien daardoor niet de minste invloed op den gang der operatiën zelve wordt uitgeoefend.

In 1894 werden aan Lombok wél bepaalde eischen gesteld, doch een tweetal daarvan hielden in, dat de vorst eene *nog te ontwerpen* regeling van de verhouding tusschen Baliërs en Sassaks en een nog volgens onze wenschen *op te maken* politiek contract zou aanvaarden. Hier verkreeg men dus het voordeel, dat die regeling zou kunnen steunen op de nauwkeurige kennis van land en volk, welke men gedurende de operatiën hoopte op te doen, terwijl bij het opmaken van het contract zoowel met den geest van hoofden en bevolking als met den door hen te ontwikkelen tegenstand rekening kon worden gehouden; doch daar stond tegenover, dat door de aanneming dezer eischen niet de minste waarborg werd verkregen, dat later die regeling en dat contract zouden worden aangenomen. Hier was de formuleering der eischen dus oorzaak, dat men de feitelijke beslissing verschoof.

Bij de groote verscheidenheid van omstandigheden, die zich bij expeditiën in onzen archipel kunnen voordoen, is het natuurlijk onmogelijk, andere dan zeer algemeene regels te geven, waaraan die eischen moeten voldoen. Overigens zullen, voor ieder geval afzonderlijk, die eischen nauwkeurig moeten worden overwogen.

Tot bereiking van het *statakundig* doel van den oorlog is

het noodig, den tegenstander te brengen in een toestand, waarin hij gedwongen is, onzen wil als hoogste wet te erkennen, derhalve 's vijands *weerkraft* in voldoende mate te breken. Dit vormt ten allen tijde en in elken oorlog het *militaire doel* van den strijd.

Evenals de staatkunde door een scherp gesteld staatkundig doel en daarnaar geformuleerde eischen nader behoort aan te geven, in welke opzichten men van den vijand de erkenning van onzen wil als hoogste wet wenscht af te dwingen, evenzoo zal door de militaire autoriteit ook nader behooren te worden vastgesteld -- n.l. in het operatieplan -- *langs welken weg* men het *militaire doel* zal moeten bereiken, want -- en hierop wenschen wij nadruk te leggen -- die *weerkraft* wordt volstrekt niet altijd bepaald door dezelfde factoren.

Er behoort dus te worden nagegaan en zoo nauwkeurig mogelijk vastgesteld, wat onder 's *vijands weerkraft* behoort te worden verstaan. Al dadelijk moet het opvallen, dat de definitie, welke daarvoor in de Europeesche oorlogvoering gegeven wordt, hier niet gelden kan. Immers, de georganiseerde strijdmacht, die aldaar de mate van weerkraft bepaalt, en welker vernietiging dan ook het eenige middel voor den aanvaller is, om het militaire doel te bereiken, wordt in onze inlandsche staten (staatjes) bijna niet aangetroffen. Zelfs waar deze eenigermate bestaat, zooals in Wadjo, daar vormt zij nog slechts een zeer klein gedeelte van de eigenlijke weerkraft. Als regel kan men aannemen, dat de inlander geene georganiseerde strijdmacht kent, doch dat het geheele volk of een gedeelte daarvan den oorlog voert.

Het streven nu naar de geheele of gedeeltelijke vernietiging daarvan, op de wijze zooals men in de Europeesche oorlogen streeft naar de vernietiging der vijandelijke legers, zou gelijk staan met geheele of gedeeltelijke nitroeiing der bevolking: eene daad, welke niet zou zijn overeen te brengen met de wijze, waarop eene beschaafde natie den oorlog voeren moet en die bovendien zou indruischen tegen haar eigenbelang. Dit eigenbelang brengt mede, dat wij van onze tegenstanders van heden

rustige onderdanen moeten vormen voor de toekomst en dat wij dus trachten moeten, den strijd ten einde te brengen met zoo weinig mogelijk offers aan menschenlevens en eigendommen.

Waar in Europa meestal najver de oorzaak der oorlogen is, zoodat beide partijen als het ware als scherpe concurrenten tegenover elkander komen te staan en bezield zijn met den geheimen wensch om elkander voor jaren en jaren, als het kan zelfs voor altijd, vleugellam te slaan, daar is onze verhouding tegenover de vijandige inlandsche staatjes eene geheel andere, namelijk die van eene regeering tegenover hare eigen onderdanen. Niet het vleugellam slaan, door het vernietigen van de welvaart en het uitroeien van de bevolking, doch haar met geweld de zegeningen van een rechtmatig en mild bestuur opdringen en haar daaronder tevreden en zonder wrok te leeren leven, moet ons doel zijn.

Gelukkig zijn de omstandigheden in onze Indische oorlogen meestal van dien aard, dat wij zonder *ruw* geweld ons doel kunnen bereiken. Zelden toch maakt de oorlogshartstocht zich meester van het gemoed van den kleinen man. Waar hij ten strijde trekt, is het gewoonlijk niet uit strijdlust, opgewekt door nationaliteitsgevoel, maar wel uit vrees of eerbied voor zijne hoofden. Deze alléén kennen de juiste oorzaken van den strijd, en zij alleen zijn de ziel van het verzet. Daarom zal men veelal het breken van 's vijands weerkracht moeten opvatten in den zin van het breken van het verzet der leiders, en dit als *het* middel aangrijpen, om het militaire doel van den oorlog te bereiken.

Alleen indien het verzet niet slechts van de leiders uitgaat en de oorlog ten gevolge van haat en fanatisme, of om welke redenen dan ook, eene nationale zaak is geworden, zoodat overreding geene kans van slagen heeft, zullen wij gedwongen zijn, den strijd tegen die bevolking zelve te voeren en haar gedeeltelijk moeten vernietigen, alvorens gezegd kan worden, dat het militaire doel van den oorlog bereikt is.

In zulke gevallen zal de bevolking een leider, die zich onderwerpt, als verrader beschouwen. Voor één gevallen hoofd

staan dan wellicht tien andere uit haar midden op, en er zal geen andere weg open blijven, dan volk en leiders den geesel van den oorlog te doen gevoelen, totdat de vrees machtiger raadsman zal geworden zijn dan haat en godsdienstwaan.

Gelukkig behooren dergelijke worstelingen in den Indischen archipel tot de hooge uitzonderingen, want hoewel in alle oorlogen, die wij gevoerd hebben, gestreden werd tegen een deel van het volk, zoo heeft zich de eigenlijke en zoo gevreesde *volksoorlog*, welke zich meer openbaart in de gevoelens, die het volk ons als zoodanig toedraagt, dan in het feit van de bestrijding zelve, behalve in den Atjeh-oorlog, nimmer in onze koloniën vertoond.

Vóór alles houde men in het oog, dat de vijandelijke landstreek bestemd is, later door ons bestuurd te worden en dat het voor een groot deel van onze wijze van oorlogvoeren zal afhangen, of de bevolking zich daarna snel in het nieuwe lot zal schikken, dan wel dat de landstreek geruimen tijd een lastpost in finantieel en militair opzicht zal blijven.

Nimmer zal daarom bij de pogingen om de weerkracht te breken, het verwoesten van eigendommen als middel te baat mogen worden genomen. Helaas gebeurde dit in vroegere jaren herhaaldelijk; soms zelfs werd dit bij onze expeditiën als staatkundig doel op den voorgrond geplaatst! (Samalanga, 1877.) Het streven echter, *volk* en *land* zooveel mogelijk te ontzien sluit geenszins in, dat *in het gevecht* den vijand, waar zulks mogelijk is, geene zware verliezen zouden mogen worden toegebracht. Integendeel, hoe zwaarder die slagen zijn, des te eerder zal hij er toe komen, het hopelooze van verder verzet in te zien en het hoofd in den schoot te leggen.

Voor al in den aanvang zijn zulke slagen van groote waarde en mogen de bevelhebbers niet voor zware offers terugdeinzen, als de gelegenheid zich daartoe voordoet. Die slagen immers, zullen schrik en ontsteltenis verspreiden en daardoor veel sneller en met veel minder offers tot het gewenschte doel leiden, dan veelvuldige kleine schermutselingen, die zoo spoedig

de krachten van den troep uitputten en den strijd in een chronisch stadium kunnen brengen.

Doel zullen die slagen echter niet mogen zijn. Wanneer zich de mogelijkheid voordoet, om de bevolking langs den weg der overreding tot het verlaten van hunne leiders te brengen, zal hiervan in de eerste plaats gebruik moeten worden gemaakt. Immers geeft zich het eigenlijke volk in onze oorlogen geene rekenschap van het doel van den strijd. Het vormt slechts een werktuig in de handen van leiders en hoofden, die dikwijls geheel verschillende oogmerken najagen.

Om het volk te bewegen, den strijd tegen ons op te vatten of voort te zetten, worden door de leiders geene middelen, hoe oneerlijk ook, ontzien. Daaronder bekleedt fanatisme wel de voornaamste plaats. Soms ook nemen zij hunne toevlucht tot het in omloop brengen van leugenachtige verhalen en verdichtsels, ten einde onze bedoelingen in een kwaad daglicht te stellen, haat tegen ons op te wekken of vrees te doen ontstaan voor eventueele aanrakingen.

Voor al hebben wij daarmede lange jaren in Atjeh te kampen gehad. Daar had men o. a. de behandeling der gevangenen als zoo vreeselijk afgeschilderd, dat zelfs menschen als POLÈM's moeder en andere aanzienlijke vrouwen de ergste ontberingen verkozen boven het zoeken van aanrakingen met ons gouvernement en ten hoogste verwonderd waren, toen zij, zelve gevangen genomen, eene geheel andere ondervinding opdeden. Hier waren het niet alleen de domme kamponglieden, welke aan dien laster geloof sloegen. Zelfs de aanzienlijksten en meer ontwikkelden in den lande, die nimmer met ons bestuur in aanraking waren geweest, werden op die wijze om den tuin geleid door personen, die het liefst den bestaanden toestand bestendig zagen, omdat zij van eene onderwerping geen heil te verwachten hadden.

Daar alleen de hoofden van reeds onderworpen streken, die ons dus dagelijks in doen en laten hadden leeren kennen, in staat waren hierover mededeelingen te doen, mogen wij veilig aannemen, dat deze verhalen — behalve door de in

schijn onderworpen, doch inderdaad nog zeer vijandig gezinde adathoofden en oelama's — in de eerste plaats werden rondgestrooid door de hoofden der kuststaatjes. Zoolang de hoofden der binnenlanden vijandig bleven, of de adathoofden zich voortvluchtig hielden, behoeften de hen tijdelijk vervangenden immers de invoerrechten c. a. met niemand te deelen.

Ook wisten de ons zoo vijandig gezinde oelama's handig partij te trekken van de lichtgeloovigheid der bevolking en daarmede vooral de pacificatie tegen te werken. Toen namelijk de »registratie" 1) als pacificatiemiddel werd ingevoerd, wisten zij de bevolking hiervoor beducht te maken, door eenparig te verklaren, dat ieder geregistreerde een tjap (brandmerk) op den rug kreeg en dat na hun dood de duivel de goede en slechte Mohamedanen daaraan zou kunnen onderkennen. Het gevolg van een en ander was, dat de registratie met de grootste moeilijkheden gepaard ging en dat het reeds kwijnend verzet weder krachtig opleefde, doordat de bevolking, bij de nadering der zoo gevreesde registratie, de vlucht nam en gedwongen werd zich bij de strijdenden aan te sluiten.

Niet minder succes had in 1898 de zoo berucht geworden TEUNGKOE TAPA een kluizenaar — lees: gelukzoeker — aan wien Allah naar zijn zeggen had geopenbaard, dat de geweren der kafirs voortaan niet meer zouden afgaan. Toen dit bij het eerste treffen met onze troepen geheel anders uitviel, verbeterde hij zijne profetie, door te verklaren dat hij verzuimd had er bij te zeggen, dat Allah die hulp eerst zou verleenen, nadat twee honderd Atjehers in den heiligen kamp zouden zijn gesneuveld, hopende hierdoor de doodsverachting levendig te houden.

In 1901 werd zelfs in Samalanga onder de bevolking met

1) Onder registratie te verstaan: het inschrijven van het signalement en de namen der ingezetenen, die in staat geacht worden de wapenen te kunnen dragen, met vermelding van de kampong, moekim en onderafdeeling, waartoe zij behooren. Ieder ingeschrevene ontvangt uit het register een extract, *pas* genaamd, dien hij, op aanvraag van daartoe bevoegden, ten allen tijde moet kunnen vertoonen.

goeden uitslag het gerucht verspreid, dat de Sultan van Turkije ons op verzoek van den Atjehschen pretendent sultan, verboden had, gedurende de voorgenomen expeditie van geschut gebruik te maken.

Ook in andere deelen van den archipel heeft men zich meermalen van dergelijke middelen bediend, om ons afbreuk te doen.

Op Bali o. a. trachtten de leiders van het verzet in 1858 en 1868 de bevolking van het landschap Boeileng tegen ons in het harnas te jagen, door de verzekering, dat wij, na de inlijving van dit gebied, onmiddellijk tot het heffen van enorme belastingen en het doen van zware afpersingen zouden overgaan.

Voegt men bij de hiervoren beschreven omstandigheden nog het feit, dat het meestal de hoofden alleen zijn, die wapenen en munitie bezitten en deze slechts naar behoefte aan hunne strijders nitreiken — een toestand, die o. a. in geheel Atjeh, Celebes, Bali en Lombok werd aangetroffen — dan zal het duidelijk zijn, waarom wij den stelregel durven aanprijzen, dat, ter bereiking van het militaire doel van den oorlog, hoofdzakelijk middelen moeten worden aangewend om de hoofden en leiders van het verzet, zoowel de openlijke als de geheime, in handen te krijgen of tot onderwerping te nopen. Overigens toont ons de krijgsgeschiedenis in ruime mate, dat in de meeste onzer oorlogen, met de leiders, ook het verzet onmiddellijk viel. Ten overvloede brengen wij nog in herinnering den invloed, welken de gevangenneming van DIPO NEGORO en SENTOT gehad heeft op het verloop van den Java-oorlog; dien van den val van GOESTI DJILANTIK en van de vorsten van Boeileng en Karang Asam; dien van de gevangenneming van NJOMAN GEMPOL op Bali in 1858 (tijdens de expeditie onder den Kapt.-Luit. t/z VAN HASSELT) en van IDA MADEH RAHI aldaar in 1868.

Daar, waar de werkelijke volksoorlog woedt, is deze invloed in den regel veel geringer, hoewel zelfs in den Atjeh-oorlog de dood van een TEUKOE OEMAR en de onderwerping van den pretendent-sultan en PANGLIMA POLEM niet zonder in-

vloed geweest is of zal zijn op de bespoediging der pacificatie.

Ten slotte merken wij nog op, dat, al is de onderwerping of het onschadelijk maken van leiders en hoofden dus meestal het beste middel om in onze Indische oorlogen het militaire doel te bereiken, dit alleen te verkrijgen is bij volkomen bekendheid met de staatkundige en godsdienstige verhoudingen, familierelatiën en onderlinge veeten der hoofden, daar men anders de *ware* leiders niet kan leeren kennen en de slagen dus verkeerd zal toebrengen.

De staatsman zal hierin den veldheer de hand moeten reiken of, met andere woorden, zelfs gedurende den oorlog zal de staatkunde in Indië nog eene belangrijke rol blijven spelen.

De staatkundige inleiding van den oorlog en de taak der staatkunde gedurende den oorlog.

De oorlog het niterste middel der staatkunde zijnde, komt ook aan den staatsman en *niet* aan den veldheer de bevoegdheid toe, om te beslissen of er oorlog zal zijn en op welk tijdstip deze beginnen moet.

Bij het vaststellen van dit tijdstip, moet de staatkunde echter rekening houden met de eischen der strategie en als het *eenigszins* mogelijk is, de onderhandelingen zoodanig leiden en rekken, dat de volledige breuk eerst plaats heeft op het daarvoor *strategisch* meest gunstige oogenblik. Zoo zal dus in normale omstandigheden feitelijk de militaire autoriteit het tijdstip aangeven, waarop o. a. in verband met het voor krijgsoperatiën meest gunstige jaargetijde, de strijd beginnen moet. Gedooft de politieke toestand geen uitstel, zooals de Indische Regeering bij de 1e Atjehsche expeditie vermeende, dan moeten de strategische overwegingen daarvoor wijken en zal de bevelhebber zich daarin moeten schikken.

Hoe juist het echter moge zijn, dat het succes van een veldtocht soms afhankelijk is, althans voor een deel, van de keuze van het goede oogenblik, waarop de operatiën zullen aanvangen, en niettegenstaande onze eigen krijgsgeschiedenis

door het verloop der 1e Atjehsche expeditie en der 1e Bonische expeditie — toen de operatiën, zooals wij weten, begonnen nadat het zoogenaamde gunstige jaargetijde reeds grootendeels verstreken was — de gegrondheid van bovengenoemde stelling bevestigt, zal men toch, naar onze meening, aan dezen factor geene al te groote waarde moeten toekennen, indien *overigens* de leiding in goede handen en de verpleging behoorlijk geregeld is.

Alleen bij zwakke aanvoerders en onvoldoende zorg voor de verpleging, heeft men gevaar te duchten van dergelijke bijzaken; bij een krachtig opperbevel daarentegen is het slechte jaargetijde van ondergeschikt belang te achten op den gang der operatiën.

Wij schromen niet deze bewering te uiten, omdat wij bij ondervinding weten, dat in dezelfde streken, waar vroeger alle operatiën in bepaalde tijden van het jaar onmogelijk werden geacht, later herhaaldelijk met succes en zonder vele bezwaren te ondervinden, geageerd werd.

Vergelijken wij bij voorbeeld de eerste Atjehsche expeditie met de operatiën in latere jaren, gedurende de maanden Mei tot October; gaan wij na hoe in 1901 gedurende den slechtsten tijd van het jaar geageerd werd in Samalanga met vrij wat grooter succes dan in 1877 geschiedde, toen men daarvoor den besten tijd van het jaar had uitgezocht, en herinneren wij ons hoe sinds 1898 *onafgebroken* wordt geageerd in alle terreinen van Atjeh, dan zien wij, de voordeelen van het gunstige jaargetijde erkennende, dat deze factor wel invloed, doch nimmer een van overwegenden aard behoeft uit te oefenen op onze operatiën. (Pedir 1898).

De politieke nederlagen, die wij in 1859—1860 in Boni en in 1873 in Atjeh leden, behooren dan ook aan geheel andere invloeden te worden toegeschreven, dan aan de plotseling invallende regens of aan de vrees voor den naderenden Westmoeson op de reede van Oleh-leh.

Naar onze meening worden die omstandigheden zeer ten onrechte als de hoofdoorzaken van ons teruggaan aangemerkt.

Eerder moet ons ehech geweten worden aan de weinig krachtige voorbereiding, inleiding en leiding der expeditie.

Hierboven stipten wij reeds met een enkel woord aan, dat vóór het uitbreken van den oorlog, eene bepaalde samenwerking van strategie en staatkunde een vereischte is, om den tegenstander op het voor hem meest ongunstige tijdstip te kunnen aangrijpen; eene samenwerking die, zooals gezegd, eveneens noodig is, om het staatkundig doel verband te doen houden met de beschikbare middelen. Zij is het best te bereiken, door reeds in deze periode de opperste staatkundige en militaire leiding in één persoon te vereenigen.

Levert dit in de meeste der Europeesche oorlogen geene moeilijkheid op, omdat de Vorst in den regel beide functiën vervult, geheel anders is het gesteld in de Koloniën, waar daarvan geene sprake kan zijn. Wij verkeeren in dit opzicht zelfs in zeer ongunstige omstandigheden, omdat de Gouverneur-Generaal de leiding der staatkundige aangelegenheden grootendeels moet overlaten aan ondergeschikte ambtenaren, die hiervoor nimmer eene bepaalde opleiding hebben genoten en dus niet den vollen waarborg geven voor de richtige vervulling van deze moeilijke taak.

Niet alleen waren deze ambtenaren meermalen oorzaak, dat de hangonde geschillen (conflicten) niet door oordeelkundige onderhandelingen konden worden verschoven tot een gunstig moment, doch door hun optreden werd ook de vredelievende oplossing van het geschil somtijds onmogelijk gemaakt, waar het staatsbelang dit vorderde en de toestand het overigens gedoogde.

De geschiedenis van den Java-oorlog geeft ons een sprekend voorbeeld, hoe een conflict in het leven werd geroepen door onoordeelkundige handelingen van een ambtenaar, en hoe de reeds gespannen toestand door even onoordeelkundige maatregelen nog verergerd werd. De *aanleiding* toch tot dezen ernstigen opstand, is n.l. voor een groot deel gelegen in een verkeerden bestuursmaatregel van den toenmaligen resident van *Djojjakarta*, die, om de particuliere nijverheid in de Vor-

stenlanden te bevorderen, de vorsten aanspoorde hunne landen in huur te geven aan Europeanen en Chineezzen.

Het gevolg van deze handeling was, dat die vorsten de beschikking kregen over groote sommen gelds en zich overgaven aan eene te weelderige levenswijze, zonder zich te bekommeren over de eventueele tekorten, omdat zoo noodig ook voorschotten door hen konden worden verkreuen. Dat dit ten slotte moest leiden tot groote vermindering van inkomsten en daarmede gepaard gaande ontevredenheid, laat zich gemakkelijk begrijpen.

Terwijl de ontevredenheid reeds zeer hoog gestegen was, liet de assistent-resident een weg aanleggen dwars over het verblijf Tegal Radja van DIPO NEGORO, waarop deze zich niet ontzag het werkvolk niteen te doen jagen. Daarop werd van bestuurswege op nieuw een reeks van misslagen begaan, die iedere vredelievende oplossing onmogelijk maakten en den geduchten Java-oorlog ten gevolge hadden. Het bestuurshoofd begon o. a. met een schrijven te richten tot genoemden prins, 1) waarin deze onder tal van bedreigingen, dus op de meest onstaatkundige en tactelooze wijze, opgeroepen werd om voor den resident te verschijnen; eene oproeping waaraan de prins natuurlijk niet voldeed. 2).

Nu zond de resident den invloedrijken prins MANGKOE BOEMI met een mondelingen last tot DIPO NEGORO om te verschijnen. Onverrichterzake teruggekeerd zijnde, werd MANGKOE BOEMI voor de tweede maal derwaarts gezonden, doch ditmaal met den stilligen last om DIPO NEGORO mede te brengen, wilde hij zelf niet het ergste te vreezen hebben.

Den 20sten Juli 1825 voor de tweede maal vertrokken zijnde, kwam MANGKOE BOEMI — hetzij uit vrees voor de gevolgen van het niet volvoeren van den last, of uit toorn over de door hem ondervonden bejegening — niet meer terug en sloot hij zich bij de partij van den opstand aan.

1) Zie H. G. NANUYS, „Verzameling van Officiële Rapporten betreffende den oorlog op Java in de jaren 1825—1830 enz.” dl. I. bladz. 20.

2) Zie Bijlagen I en II.

Een tweede voorbeeld van onoordeelkundig optreden, treffen wij aan in de geschiedenis van de tweede Balische expeditie. Het is van algemeene bekendheid, dat, ondanks de met succes bekroonde expeditie in 1846, de vorsten van Boeileng en Karang Asam al spoedig weigerden, de overeengekomen vredesbepalingen uit te voeren en dat daarom tot de tweede Balische expeditie werd besloten.

Daar men vóór alles echter eene vredelievende oplossing wenschte, besloot de Regeering eerst nog eene poging te doen, om langs dezen weg tot eene schikking met de hoofden te geraken.

Onbegrijpelijk was het daarom, dat als eerste eisch voor de wederopvatting der onderhandelingen, door onze staatslieden de uitlevering gesteld werd van GOESTI DJILANTIK, den machtigen rijksbestierder van den vorst van Boeileng en toenmaals het feitelijk hoofd van de oorlogspartij niet alleen, maar tevens de man, die zoowel in Boeileng als in Karang Asam, meer invloed uitoefende dan de vorsten zelve.

Het zal wel onnoodig zijn te zeggen, dat hierdoor de oorlog onvermijdelijk werd.

Als derde voorbeeld van verkeerde bestuursmaatregelen, die aanleiding gaven tot verwickelingen, brengen wij het gebeurde in herinnering, dat tot den opstand op Bali in 1868 leidde. Toen namelijk in 1863 een nieuw districtshoofd voor de afdeeling Bandjar moest worden benoemd, werd op uitdrukkelijk verlangen van den assistent-resident van Boeileng door de Regeering daartoe aangewezen IDA K'TOET ANOM, en zulks niettegenstaande de bevolking duidelijk te kennen had gegeven, dezen poengawa niet te willen hebben en de radja van Boeileng (regent) den assistent-resident er op gewezen had, dat deze benoeming onvermijdelijk aanleiding zou geven tot ontevredenheid en conflicten, omdat de genoemde poengawa de gezwoeren vijand was van IDA MADEH RAHI, den machtigsten en invloedrijksten persoon in Bandjar.

Daar de vrije Balineezzen, vóór de inlijving van Boeileng bij ons rechtstreeksch gebied, hunne eigene poengawa's kozen,

had het bostuurshoofd rekening moeten houden met deze adat en zeer zeker niet lijnrecht daarmee in strijd moeten handelen. Het gevolg was, dat de geheele hevolking zich schaarde om IDA MADEH RAHI. Het verzet nam bij den dag grooter omvang aan, en in 1868 was eindelijk eene militaire expeditie onvermijdelijk om het te kunnen breken, dat door Kolonel DE BRABANT geschiedde.

De staatkundige inleiding van den oorlog bepaalt zich gewoonlijk tot het stellen van een ultimatum aan het hoofd van den weerspannigen staat, welke daad meestal gevolgd wordt door de eigenlijke oorlogsverklaring. (1e Atjehsche expeditie 1) en 1e Bonische expeditie 2). Soms echter bepaalden wij ons uitsluitend tot het overhandigen van een ultimatum, hetwelk dan in zoodanige bewoordingen was gesteld, dat eene nadere oorlogsverklaring overbodig kon worden geacht. Zoo werden tegen Lombok in 1894 en tegen Samalanga in 1877, in het ultimatum eenvoudig onze grieven opgesomd, onze eischen gesteld en verder daarin de bepaling gemaakt, dat de vijandelijkheden zouden beginnen, indien niet binnen een bepaalden termijn aan de eischen zou zijn voldaan 3).

Het valt moeilijk te zeggen, aan welken vorm de voorkeur moet worden gegeven. Voor het geval echter, dat wij den strijd aanbinden met een volkomen onafhankelijk rijkje, zooals in 1873 met Atjeh, is zeer zeker eene duidelijke oorlogsverklaring gewenscht, en dit te meer omdat wij ons daarop moeten kunnen beroepen tegenover andere mogendheden bij het nemen van uitzonderingsmaatregelen — als blokkade, enz. — die anders wellicht niet zullen worden erkend.

Hoewel in verband met de door ons gesloten tractaten, het uitvaardigen van eene oorlogsverklaring tegen vazalstaten

1) Zie E. B. KIELSTRA, „Beschrijving van den Atjeh-oorlog,” dl. I, bijlagen 6 en 7.

2) Zie M. T. H. PERELAER, „De Bonische expeditiën,” dl. I, bladz. 198.

3) Zie Bijlagen III, IV en V.

ook gewenscht kan zijn, zoo staan wij tegenover deze in eene veel vrijere verhouding wat de wijze betreft, waarop wij den strijd zullen willen inleiden.

Ofschoon in vorm dikwijls zeer verschillend, kan van elk ultimatium worden gezegd, dat het een staatsstuk is, waarbij na voorafgegangene vruchteloze onderhandelingen, de eene partij binnen een bepaalden termijn inwilliging vordert van hare eischen, onder bedreiging anders tot geweld hare toevlucht te zullen nemen. Het staatkundig doel, dat met de expeditie beoogd wordt — althans het openlijke — zal dus altijd uit het ultimatium moeten blijken.

Aangezien het staatkundig doel door de Regeering wordt vastgesteld, moet ook het ultimatium door haar worden opgemaakt. Gewoonlijk echter wordt daarbij aan den opperbevelhebber overgelaten, om den termijn voor de aanneming nader met bepaalde data en uren in te vullen.

De persoon, die bij eene expeditie met de opperste staatkundige leiding is belast, hetzij dus de opperbevelhebber, hetzij de regeerings-commissaris, ontvangt van den inhoud van het ultimatium — dus ook van het staatkundig doel — mededeeling door middel van eene voor hem vast te stellen instructie.

Zulk eene instructie vinden wij bijv. in die voor den gouvernements-commissaris bij de 1e Atjehsche expeditie 1) en in die voor den opperbevelhebber der Lombok-expeditie 2). In de eerste blijkt het staatkundig doel uit de 2e alinea van art. 2 en uit art. 6, terwijl dit in de tweede moet blijken uit de „aangehechte” eischen 3).

Ten overvloede wellicht, vestigen wij er de aandacht op, dat voor het geval de opperbevelhebber tevens regeerings-commissaris is, gewoonlijk aan deze autoriteit twee instructiën worden uitgereikt, namelijk ééne door de Regeering voor de functie van regeerings-commissaris, en eene andere door het

1) Zie KIELSTRA, dl. I. bijlage 5.

2) Zie Officieel Verslag, dl. II, bijlage 45.

3) Zie Bijlagen VI, VII en VIII.

Legerbestuur. Deze instructiën moeten natuurlijk met elkaar in overeenstemming zijn.

Daareven werd opgemerkt, dat het staatkundig doel rekening moet houden met de beschikbare middelen. Hieruit volgt, dat het Legerbestuur moet worden gehoord, vóór het vaststellen van het ultimatum. Geschiedt dit niet en gaat de staatkunde hierin geheel zelfstandig te werk, dan zal men blootstaan aan eene verrassing van den zelfden aard als in Engeland ondervonden werd, toen dit rijk den strijd aanbond met de Zuid-Afrikaansche republieken, zonder zich te hebben vergewist of het Departement van Oorlog de middelen gereed had, om dien strijd met succes te kunnen voeren.

In het klein hebben wij de nadeelen van zulk een gemis aan samenwerking en overleg ondervonden in den strijd op Celebes. Hier was, na de mislukte 1e Bonische expeditie, de Kolonel WALESON, in afwachting van de 2e expeditie, belast met het militaire, en de gouverneur van Celebes met het civiele gezag. Voorts was WALESON mede-commissaris.

Daar het in de bedoeling gelegen had, om de expeditie tegen Boni eveneens te benutten om MARIO RI WAWO tot rede te brengen, besloot de gouverneur op eigen gelegenheid daartoe dadelijk over te gaan, in stede van te wachten totdat de aangelegenheden in Boni zouden geregeld zijn. Zonder zich te vergewissen of de op Celebes aanwezige troepenmacht, die door ziekte ondermijnd was, zoo noodig gewapenderhand steun zou kunnen verleen en aan zijne politiek, zond hij in Mei 1859 een ultimatum aan DATOE MARIO, waarin deze gelast werd, zich binnen *veertien* dagen te Makassar te komen melden, onder bedreiging hem hiertoe anders met de wapenen te zullen dwingen.

De zendeling van den gouverneur werd zelfs niet tot DATOE MARIO toegelaten en ontving een voor den gouverneur van Celebes tartend, onbeschoft antwoord. Deze eischte thans, dat MARIO getuchtigd zou worden, doch WALESON moest op grond van den slechten gezondheidstoestand zijner troepen, weigeren tot deze operatie over te gaan.

Terecht weuschen sommigen dan ook, dat de commandant van het Leger steeds als *buitengewoon* lid in den Raad van Nederlandsch-Indië zitting zal nemen, opdat het gevaar worde ontgaan, dat het Legerbestuur, onkundig blijvende van door de Regeering aanhangig gemaakte conflicten, onvoorbereid zij tot het verleenen van den noodzakelijken steun met de wapens.

Aangezien tot het stellen van een ultimatum eerst wordt overgegaan, als alle vreedzame onderhandelingen gefaald hebben, zal de Regeering, die dit staatsstuk opmaakt, steeds in het oog hebben te houden, dat in de door *bedreiging met oorloy* verkregen inwilliging onzer eischen, op zichzelf niet de minste waarborg ligt voor de richtige nakoming daarvan. Daarom behooren naast de eischen, welke rechtstreeks uit onze grieven voortvloeien, nog andere te worden gesteld, welke ons dien waarborg wél geven.

Zoo zal men b.v., indien de expeditionaire troepen nog niet onder weg zijn, een bepaalden termijn moeten stellen voor de tenuitvoerlegging der ingewilligde eischen en ontduiking daarvan kunnen voorkomen door onmiddellijke voldoening te eischen van alle reeds gemaakte of nog te maken kosten; door het periodiek zenden van gezantschappen door de vazallen te vorderen; door het verwijderen of verbannen van ons bestuur vijandig gezinde personen, e.d.

Zijn echter de expeditionaire troepen reeds voor het vijandelijk land verschenen, dan zal men hiermede alléén niet mogen volstaan, en in ieder geval — dus ook als de eischen aangenomen worden — tot de landing der troepen moeten overgaan, en ter plaatse verblijven, totdat aan die eischen is voldaan, dan wel afdoende waarborgen zijn verkregen.

Wijken wij hiervan af, dan zullen wij het aan ons zelve te danken hebben, indien korten tijd daarna eene tweede expeditie noodzakelijk wordt.

Een merkwaardig, leerrijk voorbeeld geeft ons in dit opzicht de 1e Balische expeditie. Ondernomen met het staatkundig doel, om hernieuwing van de in 1843 door HUSKUS KOOPMAN met Boelcleng en Karang Asam gesloten tractaten af te dwin-

gen en waarborgen te verkrijgen voor de goede naleving daarvan, werden, nadat de operatiën al spoedig tot de aanbieding der onderwerping der vorsten hadden geleid, de eischen gesteld.

In stede van nu gebruik te maken van de aanwezigheid der troepen, om, voor zoover dit mogelijk was, al dadelijk uitvoering te doen geven aan de gestelde eischen, werd als termijn voor de betaling der oorlogskosten -- zoo er al een opgegeven is -- 10 jaar gesteld, en voor het slechten van alle verdedigingswerken 3 maanden tijd gegeven, terwijl de eerste troepen reeds eene maand na de aanneming der eischen en de laatste eveneens, voordat nog aan één enkelen eisch begin van uitvoering was gegeven, werden weggezonden. Den 9en Juli werden de eischen ingewilligd; den 9en Augustus vertrokken de eerste en den 9en November 1846 de laatste troepen.

Zooals later bleek, hadden de vorsten, die op een oorlog geheel onvoorbereid waren, de eischen eenvoudig ingewilligd om voorloopig van ons af te zijn, doch met het vaste voornemen, die nimmer na te komen. Nauwelijks waren de troepen dan ook vertrokken -- de zwakke bezetting te Boeieleng achtergelaten had niet de minste offensieve kracht en was dus gedwongen binnen hare omwalling te blijven -- of de vorsten weigerden de gemaakte bepalingen na te komen, organiseerden eene krachtige verdediging en dwongen ons twee jaren later op nieuw eene expeditie uit te zenden, die, bij betere formulering van onze eischen in 1846 en gesteund door den sterken arm, achterwege had kunnen blijven.

Een navolgenswaardig voorbeeld daarentegen levert ons het ultimatum, dat in 1894 aan den vorst van *Lombok* werd toegezonden. In de instructie door het Legerbestuur aan den opperbevelhebber uitgereikt (art. 2) werd o. a. bepaald, dat in het ultimatum de kennisgeving aan den vorst zou worden opgenomen, dat, ingeval deze binnen den bepaalden termijn alle onze eischen aannam, *toch* tot de landing zou worden overgegaan, en dat de troepen op het eiland zouden blijven vertoeven, totdat aan alle eischen volledig was voldaan, of wel, voor zoover

dit niet mogelijk was, zoodanige waarborgen zouden gegeven zijn, dat die voldoening daardoor volkomen verzekerd was.

Door deze bijkomende bepaling 1) verkreeg men de zekerheid, dat bij aanneming der gestelde eischen, onmiddellijk een aanvang zou worden gemaakt met het voldoen aan die sub 3 en 5 en binnen zeer korten tijd aan die sub 1, 2, en 7, waardoor tevens een voldoende waarborg zou zijn verkregen, dat ook aan de overige eischen uitvoering zou worden gegeven, indien de regeling en het nieuwe contract meerderen tijd van voorbereiding mochten vorderen, dan voorzien was 2).

Behalve de Regeering en het Legerbestuur, behoort ook de opperbevelhebber met het ultimatum en de gestelde eischen bekend te zijn, alvorens hij het opperbevel aanvaardt. Hij toch is de man, die door de militaire operatiën het staatkundig doel moet trachten te bereiken en die dus in de eerste plaats behoort overtuigd te zijn, dat dit met de hem ter beschikking gestelde middelen en aan de hand zijner instructie mogelijk is.

Vooraf dient de inhoud der instructie door hem met de grootste nauwgezetheid te worden nagegaan en overwogen. Dikwijls toch schuilt juist de oorzaak, dat niet aan de gestelde opdracht kan worden voldaan daarin, dat de den opperbevelhebber verleende bevoegdheid onvoldoende is, om met beslistheid het staatkundig doel te kunnen bereiken.

Het is wederom de eerste Balische expeditie, die ons de fouten doen kennen, welke in dit opzicht kunnen worden begaan. Als staatkundig doel vinden wij n.l. aangegeven: hernieuwing der tractaten onder bepaalde waarborgen, te bereiken — blijkens de instructie verstrekt aan den gouvernements-commissaris MAYER, resident van Besoeki — door eene bestraffing van de hoofden, bestaande in het verwoesten en vernielen van hunne verblijven met wat daartoe behoort, zoo mogelijk met hunne gevankelijke wegvoering naar Java.

Geheel in strijd hiermede, hield de instructie van den opper-

1) Zie Bijlage IX.

2) Zie Officieel Verslag der Lombok-expeditie, hoofdstuk I, bijlage VI.

bevelhebber het verbod in, om de troepen dieper Boecleng in te voeren dan Singaradja, de op twee kilometer van de kust gelegen verblijfplaats van den vorst.

Deze instructie hadden noch de regeerings-commissaris, noch de opperbevelhebber zonder protest mogen aanvaarden. Immers was het geenszins zeker, dat de verwoesting van Singaradja en andere kustplaatsen tot de gevangenneming of onderwerping zou leiden, en in het ontkennend geval zouden de troepen doelloos aan het strand moeten verblijven, zonder middelen om het gestelde *doel* te bereiken.

Het geluk diende ons echter. Ecnige dagen na het vermeesteren van Singaradja liet de gevluichte vorst zich vinden om persoonlijk den regeerings-commissaris vergiffenis te vragen. Ware dit niet geschied, dan had de expeditie moeten eindigen, zonder meer succes dan het verwoesten van een deel des lands, of wel zou de Regeering genoodzaakt geweest zijn, de instructie na veel tijdverlies, dus te kwader ure te wijzigen.

Ook de instructie, aan den opperbevelhebber der Lombok-expeditie verstrekt, plaatste dezen, naar onze meening, voor eene niet met volle zekerheid te volbrengen taak. Het te bereiken staatkundig doel eischte, dat de vorsten van Lombok genoodzaakt zouden worden, zich te onderwerpen aan onze eischen, en dat *daarna* eene regeling zou worden getroffen tusschen Baliërs en Sassaks, waarbij handhaving van het Balineesch bestuur op den voorgrond stond.

Onderwierp zich de vorst dus aan onze eischen, dan moest de opperbevelhebber eene regeling treffen, die beide partijen bevredigde, doch waarbij tevens het gezag van den vorst onaangetast bleef. Dit laatste nu kon zijn afgestuit op de gezindheid der Sassaks, en dan ware het conflict alleen op te lossen geweest door dwang op de Sassaks uit te oefenen, of door invoering van rechtstreeksch bestuur en annexatie, waartoe de opperbevelhebber de bevoegdheid echter miste 1).

Niet genoeg kan er verder op gewezen worden, dat na de

1) Zie W. COOL, „De Lombok-expeditie,” bladz. 269, 270, 273 en 274.

oorlogsverklaring zoo snel mogelijk tot krachtig handelen moet kunnen worden overgegaan. Hieruit volgt, dat de voor het voeren van den strijd bestemde troepen, op het oogenblik waarop de vredebreuk ontstaat, binnen den kortst mogelijken tijd ter plaatse aanwezig moeten kunnen zijn.

Is dit niet het geval, heeft dus de oorlogsverklaring met het oog op de eigen krijgstoerusting te vroeg plaats, zooals bij de 2e Balische expeditie, dan wordt het voordeel der verrassing prijsgegeven en onzen tegenstanders de volle tijd gelaten, om zich tot den strijd voor te bereiden. Bij de hier genoemde expeditie werd o. a. tegen het einde van de maand Maart 1848 het ultimatum van de Indische Regeering in den vorm van zeer krasse en veeleischende manifesten, aan de vorsten van Boeieleng, Karang Asam en Kloukong verzonden. Daarin kwam o. m. ook voor, dat als niet binnen *veertien* dagen aan de gestelde voorwaarden was voldaan, de vijandelikheden zouden beginnen, hunne rijken door ons bezet en zij zelven worden vervallen verklaard van het bestuur.

Waar zulke overdreven, zware bedreigingen werden geuit, was het zeer zeker zaak, den vijand geen tijd tot tegenweer te geven. Niettemin duurde het nog tot 6 Juni, voordat de scheepsmacht op de reede van Sangsit vereenigd was, en tot 8 Juni, vóórdat de landing een aanvang nam. Intusschen had de vijand de sterke linie van Djagaraga, waarvoor onze troepen het hoofd stieten, in gereedheid gebracht.

Zoowel bij deze als bij andere expeditiën bleek, dat de inlandsche vijand zulk een tijdperk meesterlijk weet te benutten, niet alleen om zijne krijgsbehoeften te verzamelen en versterkingen aan te leggen, maar óók en vooral tot het bijleggen van onderlinge veeten. Het gevolg van een en ander is, dat onze troepen meer weerstand zullen hebben te overwinnen, dan wanneer de oorlogsverklaring op het juiste oogenblik geschiedt, d. w. z. dat men den vijand onmiddellijk daarna te lijf kan gaan.

Aan den anderen kant verdient het, naar het voorkomt, geene aanbeveling de expeditionaire troepenmacht vóór 's vijands

grenzen — kusten — te brengen, *te gelijk* met het stellen van het ultimatum, zooals o. a. bij de 1e Atjehsche expeditie en bij de Lombok-expeditie heeft plaats gehad.

Tegenover zwakke staatjes, die al spoedig zullen toegeven, leidt deze handelwijze tot noodelooze uitgaven en tegen de meer sterke, zelfbewuste rijkjes, als Atjeh, wordt hierdoor het doel voorbij gestreefd, omdat gewoonlijk de oorlogshartstochten zullen worden opgewekt en juist het krenkende van het militair vertoon onvermijdelijk tot een oorlog zal leiden, die anders wellicht te vermijden ware.

Wij achten het daarom raadzamer en practischer, de voor de expeditie bestemde troepenmacht, evenals de c. q. voor den overvoer bestemde transportvloot, gereed te houden en dan het ultimatum door een klein gedeelte der oorlogsvloot of door een ambtenaar per civielen stoomer te doen overbrengen. .

Leidt het ultimatum tot eene oorlogsverklaring en betreft deze een kuststaat, dan kan door de oorlogsschepen, welke intusschen beschikbaar gesteld en zoo noodig tijdelijk versterkt zijn geworden, tot strenge blokkade worden overgegaan, ten einde het binnensmokkelen van oorlogscontrabande te beletten. Inmiddels moeten de expeditionaire troepen geëmbarkeerd worden, zoodat zij hoogstens binnen enkele dagen na de oorlogsverklaring ter plaatse aanwezig kunnen zijn. Is het vijandelijk gebied niet aan zee gelegen, dan zal het aan beveling verdienen, de verkeerswegen en de voornaamste voetpaden zoo mogelijk door detachementen af te sluiten.

Na de oorlogsverklaring behoort de taak der staatkunde in zóó verre geëindigd te zijn, dat zij geen rechtstreekschen invloed meer uitoefent op de krijgshandelingen en de leiding der operatiën aan den bevelhebber zonder voorbehoud kan worden overgelaten.

Hoe eenvoudig deze regel ook is, toch weten wij, dat er ten allen tijde min of meer tegen gezondigd werd, ja dat er zelfs eene periode is geweest, waarin staatslieden door de regeering werden aangewezen, om als zoogenaamde gedeputeer-

den te velde, de legers te vergezellen, en het oog te houden op de operatiën.

NAPOLEON achtte de gevaren van eene dergelijk gedeelde macht zóó groot, dat hij in 1796, na de overwinning van Lodi, op de meest besliste wijze aan het Directoire te kennen gaf, dat geene verdere overwinningen van hem te verwachten waren, indien de »Commissaires du Gouvernement" niet werden teruggeroepen.

Hoewel na dien tijd nimmer meer sprake was van een dergelijk rechtstreeksch toezicht, zoo zijn tot op den huidigen dag de gevallen verre van zeldzaam, waarin door de politici op min of meer directe wijze op de krigsbedrijven werd geïnfluenceerd.

Wij weten hoe MAC MAHON in 1870 tegen zijn zin en op drijven uit Parijs, van Chalons naar Metz oprukte; ook hoe BULLER in Zuid-Afrika door de Engelsche regeering gedwongen werd tot de pogingen voor het ontzet van Ladysmith, Kimberley en Mafeking, handelingen welke lijnrecht in strijd waren met ieder rationeel operatieplan en de opeenvolgende echoc's ten gevolge hadden.

In de Indische oorlogen behoudt de hierboven aanbevolen regel zijne volle waarde en behoort de leiding der krigsoperatiën, welke ter bereiking van het oorlogsdoel noodig zijn, geheel aan den expeditie-commandant te worden overgelaten.

In de eerste plaats moet er tegen gewaakt worden, dat den expeditie-commandant vooraf de handen gebonden worden, zooals o. a. bij de 1e Balische expeditie plaats vond, en in de tweede plaats moeten en de Regeering en het Legerbestuur zich onthouden van het geven van bevelen of vingerwijzigingen omtrent den door den expeditie-commandant te volgen weg. Men stelle in den opperbevelhebber een onbeperkt vertrouwen. Kan men dit niet of acht men zulks gewaagd, dan deugt de keuze niet.

In verband hiermede zullen wij ook een oogenblik stil moeten staan bij het toevoegen van een regeerings-commissaris aan eene expeditie.

Wordt een afzonderlijke commissaris toegevoegd, dan is het

van overwegend belang de verhouding tusschen dezen en den opperbevelhebber in de aan beiden nit te reiken instructiën, nauwkeurig te omschrijven, opdat nopens de bevoegheden van beiden geen verschil van gevoelen kan rijzen en zodoende de samenwerking tusschen civiel en militair gezag volkomen verzekerd zij.

Als voorbeeld van instructiën, waarin beider bevoegdheden onnauwkeurig of liever gezegd niet op de juiste wijze werden afgebakend, wijzen wij o. a. op die bij de 1e Atjehsche expeditie uitgereikt. 1)

Niettegenstaande de legercommandant den opperbevelhebber in zijne operatiën geheel de vrije hand wilde laten, schreef art. 7 van de instructie van den regeerings-commissaris, onder meer, voor, dat de beslissing omtrent het sluiten van *wapenstilstanden*, zoomede over het al of niet voortduren van *kortstondige wapenschorsingen*, door de militaire overheden bij aanraking met de hoofden van het vijandelijke volk aangegaan, aan den commissaris was voorbehouden.

Naar het ons voorkomt, had omtrent beide aangelegenheden, en zeker omtrent de kortstondige wapenschorsingen, de beslissende stem aan den expeditie-commandant moeten zijn toegekend, omdat de hier genoemde handelingen ten nauwste samenhangen met de militaire operatiën en het militair belang dus van overwegenden invloed behoorde te zijn op de te nemen beslissingen.

Door eene dergelijke machtstoekening werd de regeerings-commissaris in de gelegenheid gesteld, den gang der operatiën en zelfs het succes onzer wapenen ernstig in gevaar te brengen. Immers, waar het den expeditie-commandant b.v. zou gebleken zijn, dat de vijand een wapenstilstand gevraagd en verkregen had, uitsluitend met het geheime doel, om in dien tijd zijn weerstand op nieuw te organiseeren, en waar dus onmiddellijk en krachtig opereeren alleen dat doel zou kunnen verijdelen, daar had de regeerings-commissaris, hoewel leek in militaire zaken, het in de hand om dit te beletten en de

1) Zie Bijlage XIV.

operatiën op een voor ons hoogst ongunstig tijdstip en onder veel moeilijker omstandigheden te doen hervatten.

Slechts voor het geval, dat aan een wapenstilstand een staatkundig doel ten grondslag ligt, dient de civiele autoriteit daarmede bemoeienis te hebben en dan nog alleen, na den expeditie-commandant daarover te hebben gehoord.

Uit den aard der zaak zal eene goede samenwerking van het civiel en militair gezag het best verzekerd zijn, indien de uitoefening van beide functiën van den aanvang af aan één persoon is opgedragen, met andere woorden, indien de expeditie-commandant tevens tot regeerings-commissaris wordt benoemd. Hierdoor wordt niet alleen een waarborg voor een oordeelkundig gebruik van de militaire macht, maar bovendien het belangrijk voordeel verkregen, dat aan alle maatregelen, zoo van militairen als van politieken aard, eenheid van inzichten ten grondslag zal liggen. 1)

De juistheid van den hier aanbevolen regel werd in Indië, zooals bekend, niet altijd ingezien. Meermalen vond vereeniging van het militair en burgerlijk gezag in de hand van den expeditie-commandant eerst plaats, nadat de nadeelen van de splitsing duidelijk merkbaar waren geworden. Zoo zien wij bij de 1e Balische expeditie in 1846 de resident van Besoeki als regeerings-commissaris en de Luitenant-Kolonel BAKKER als expeditie-commandant optreden. Bij de 2e Balische expeditie in 1848 daarentegen, werden beide functiën opgedragen aan den expeditie-commandant, Generaal-Majoor JHR. VAN DER WIJCK, aan wien een 2e Bevelhebber, Luitenant-Kolonel BARON DE KOCK, als mede-commissaris werd toegevoegd.

Ook bij de 3e expeditie tegen Bali werd de expeditie-commandant, Generaal-Majoor MICHIELS belast met het civiel gezag, doch daarbij de beperkende bepaling gemaakt, dat, indien MICHIELS door onvoorziene omstandigheden zijne functie niet meer mocht kunnen waarnemen, die zelfde uitgebreide macht niet zou overgaan op den hoofdofficier, die hem als bevelhebber

1) Zie Bijlage XII.

moest opvolgen. Deze zou eerst bevelen hebben te vragen aan den Gouverneur-Generaal — men denke aan het tijdverlies; er bestond geene telegrafische gemeenschap — en slechts de onvermijdelijk gevorderde maatregelen mogen nemen, en dit dan nog in overleg met den Chef van den Staf en JHR. VAN CAPELLEN, die, als waarnemend assistent-resident van Banjoewangi, eenigen tijd met de Balische aangelegenheden belast geweest zijnde, den regeerings-commissaris voor de regeling van de civiele zaken was toegevoegd.

Door deze beperkende bepaling moest juist op een gevaarlijk oogenblik — n.l. als de bevelhebber aan de expeditie kwam te ontvallen — niet alleen eene verdeling van gezag intreden; maar bovendien zouden alle operatiën daardoor plotseling worden verlamd, iets wat na het sneuvelen van Generaal MICHIELS te Kasoemba dan ook werkelijk plaats vond en ten gevolge had, dat de krachtig opgezette tocht naar Klengkong plotseling werd afgebroken en dat ontijdig vredesonderhandelingen werden aangeknoopt.

Bij de 1e Bonische expeditie in 1859 was de Generaal-Majoor STEINMETZ, en na diens verwonding de Kolonel WALESON, belast met het opperbevel over de expeditionaire macht, doch de leiding der politieke aangelegenheden toevertrouwd aan den vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië DE PEREZ, als regeerings-commissaris. Toen deze laatste ziek werd en kort daarna overleed, was er een tijd lang geene civiele autoriteit op het oorlogstoneel aanwezig en stonden dus alle politieke aanrakingen stil.

Eindelijk, bij de 2e expeditie tegen het zelfde rijk, ontging men deze fout, door den expeditie-commandant, Luitenant-Generaal VAN SWIETEN, tevens tot regeerings-commissaris te benoemen, en dus ook met de politieke leiding te belasten.

Tot een vast stelsel scheen men maar niet te kunnen of te willen komen, want gedurende de 1e Atjehsche expeditie is de gang van zaken weder juist de zelfde, als bij de 1e Bonische in 1859. Gedurende de 1e Atjehsche expeditie zien wij naast den opperbevelhebber, den Generaal-Majoor KÖHLER, wederom een

afzonderlijken regeerings-commissaris benoemd in den persoon van den vice-president van den Raad van Nederlandsch Indië NIEUWENHUYZEN ditmaal met eene macht en een gezag — zie artt. 7 en 8 der instructie — welke de ijdelste der civiele ambtenaren niet had kunnen droomen. Daarentegen werden bij de 2e Atjehsche expeditie beide functiën weder opgedragen aan den opperbevelhebber, Luitenant-Generaal VAN SWIETEN.

Bij de latere groote expeditiën heeft men verder aan het goede beginsel vastgehouden. Zoowel tijdens de expeditie tegen Lombok in 1894, als bij die in 1896 in Atjeh — na den afval van TEUKÓE OEMAR — werden beide functiën in één hand gelegd. Wij mogen echter niet verzwijgen, dat voor het bedwingen der onlusten in Djambi van hetgeen de ondervinding ten deze geleerd heeft is afgeweken, even als gedurende de Flores-expeditie, waar de troepen trouwens eene zeer beperkte taak te vervullen hadden.

Het behoeft zeker geen betoog, dat bij vereeniging van de beide genoemde functiën, als expeditie-commandant een officier behoort te worden aangewezen, die niet alleen op militair gebied, maar ook in bestuurszaken reeds zijne sporen verdiend heeft, of van wien althans met reden kan worden verwacht, dat bij hem de leiding der staatkundige aangelegenheden in goede handen zal berusten.

Van civiele zijde rijzen er wel eens bedenkingen tegen het opdragen van het vereenigd gezag aan een officier, omdat een militair minder spoedig dan een civiel ambtenaar langs vreedelievenden weg naar oplossing der gerezen geschillen of naar pacificatie van het vijandelijk land zal streven, terwijl de staatkunde in deze ook minder tot haar recht zal kunnen komen.

Op overtuigende wijze is het onhoudbare van deze beoefening aangetoond. 1)

Zoo zien wij, hoe b.v. de oorlogzuchtige geest van den civielen resident van Padang, DU PUY en diens streven naar

1) Zie I. F. BREIJER, „Eenige beschouwingen over de uitoefening van het hoogste gezag in Nederlandsch-Indië of in gedeelten daarvan door burgerlijke of militaire autoriteiten”, Verslagen der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap 1890—1891.

uitbreiding van gezag gedurende de jaren 1819—1824 aanleiding waren tot het voeren van eene agressieve politiek, die ons den Padri-oorlog bracht.

Onder den Kolonel DE STUERS, die hem van 1824—1829 als resident, tevens militairen commandant verving, werd het beleid daarentegen juist gekenmerkt door eene weinig actieve houding en vredelievende handelingen.

Voorts mogen wij niet onvermeld laten, wat met betrekking tot deze aangelegenheid te vinden is in het meer aangehaalde werk over den Java-oorlog van den Kolonel (Resident) MR. H. G. NAHUIJS, toen deze schreef: » . . . » maar welligt is het minder algemeen bekend, hoezeer de » goede verhouding onzer troepen, voornamelijk van de Kommandanten der te velde zijnde kolonnes en der bentings » jegens den Inlander, met wien zij alle dagen in aanraking » kwamen, den afstand dier landen in de hand gewerkt en » gemakkelijk gemaakt heeft. Bij mij bestaat de vaste overtuiging, » waarin ook indertijd de Opperbevelhebber van ons Leger » gedeeld heeft, dat wij het hebben dank te weten aan het » billijke en zachte bestuur van den Kommandant van Banjoe- » maas en Bagelen, den Kolonel CLEERENS, dat de inwoner dier » rijke provinciën nimmer verlangd heeft, om weder onder de » tucht der Hoven terug te keeren. Zoowel deze verdienste- » lijke Hoofdofficier, als de meeste Kommandanten der kolonnes, » hebben in den vijfjarigen oorlog bewijzen gegeven, dat zij » *à deux mains*, dat is zoowel in het civiele als militaire, met » vrucht konden gebruikt worden.”

Het argument is trouwens niet alleen in strijd met hetgeen de krijgsgeschiedenis daaromtrent leert, doch ook met de logica. Wellicht ten overvloede wijzen wij op het beleidvol bestuur van DE BRAUW, MICHIELS, VAN SWIETEN en de heilzame gevolgen daarvan. Hadden onze voorgangers het dan zóó mis? Voortdurend plaatsten zij aan het hoofd der gewesten in de Buitenbezittingen militairen en belastten hen met het civiel en militair gezag, die in de practische leerschool mannen werden, welke ware sieraden zijn geweest van ons militair en koloniaal

bewind! En nu het logische van den maatregel. De officier, die veel beter dan de civiele ambtenaar de groote bezwaren kent, welke aan een gewapend optreden verbonden zijn en voorts bij ondervinding de ellende kent, welke elke expeditie medebrengt, zal zeker nimmer luchthartig zijne toevlucht nemen tot onnoodig geweld, althans *niet eerder* dan de leek, die uit den aard der zaak slechts weinig verantwoordelijk kan worden gesteld voor de daaraan verbonden gevolgen.

Voorzeker heeft eene splitsing van gezag geen zin, wanneer wij den oorlog aanbinden met een land, waarvan onze kennis van de toestanden en waarin onze invloed zoo goed als *nihil* zijn. Dit was naar onze meening in 1873 het geval met Atjeh, een land met zeden en gewoonten, welke geheel afwijken van die der overige bevolking van den archipel. De burgerlijke autoriteiten konden door totaal gemis aan kennis van de daar heerschende toestanden en verhoudingen niet den minsten invloed uitoefenen op den gang van zaken. Het benoemen van een afzonderlijken regeerings-commissaris was daarom door niets te motiveeren en om de hiervoren aangegeven gronden zelfs hoogst onpractisch.

Alleen daar, waar meer geregelde toestanden bestaan en steeds aanrakingen hebben plaats gevonden tusschen de hoofden en onze bestuursambtenaren, zoodat met reden verwacht kan worden, dat de expeditie-commandant met vrucht gebruik zal kunnen maken van de meerdere ondervinding en eigenaardige kennis der civiele ambtenaren, behoort aan deze laatsten een zekere invloed te worden toegekend op de behandeling der civiele aangelegenheden. In zulk een geval voege men den expeditie-commandant een civiel ambtenaar toe, doch stelle dezen nimmer *naast* of *boven* den bevelhebber, omdat deze autoriteit ten *allen* tijde en in *alle* gevallen de beslissende stem behoort te hebben.

Niet alleen *gedurende* de expeditie, doch ook *na afloop* daarvan is eene scheiding van gezag in een pas onderworpen land ongewenscht. Juist in het op de onderwerping volgende tijdperk woelen de vijandige elementen en leiders meermalen in

stilte door en zullen zij hunne macht sterker en sneller zien aangroeien, naarmate de overwinnaar tegen de verschijnselen ervan minder actief blijft.

Meermalen waren plotselinge opstanden, die het civiel bestuur in het geheel niet voorzien had, het gevolg van een minder actief blijven. Wij hebben daarvoor slechts te noemen dien te Bondjol in 1833, dien in 1841 te Batipoe (gelegen tusschen Padang Pandjang en het meer van Singkarah, op 8 paal van eerstgenoemde plaats) en dien in 1844 in het district Pau bij Padang.

Willen wij dit gevaar ontgaan of althans kunnen beheerschen, dan is, naast eene voldoende sterke troepenmacht, eene krachtige en éénhoofdige leiding ook in dit tijdperk noodzakelijk.

Het is moeilijk te bepalen, hoelang deze toestand gehandhaafd moet worden. Dit hangt van zelf af van het karakter der bevolking; van de gevoelens die zij ons toedraagt; van hare meerdere of mindere isoleering (Lombok) en van tal van andere omstandigheden, die vooraf niet zijn aan te geven. In het algemeen zal men echter kunnen zeggen, dat na een hardnekkigen strijd, die aan 's vijands zijde met gevoelens van haat en verbittering gevoerd is (Atjeh), er bijna één geslacht moet zijn voorbijgegaan na de onderwerping, voordat die verbittering voldoende geweken kan worden geacht, om tot invoering van het gewone burgerlijk bestuur te kunnen overgaan.

In onze Indische bestuursorganisatie werd dit beginsel van het vereenigd gezag in dergelijke pas onderworpen of vermeende onderworpen streken herhaaldelijk ontijdig losgelaten en het civiel bestuur ingevoerd, met het gevolg dat men meestal noodgedwongen, na korten tijd weder tot het eerste stelsel moest terugkeeren, doch dan, nadat de toestand aanmerkelijk verergerd was. Zoowel op Celebes, als op Borneo, in Palembang, op Sumatra's Westkust en in Atjeh, hebben wij hieromtrent eene *treurige* — doch rijke — ondervinding opgedaan.

Het beginsel van een vereenigd militair en civiel gezag

behoeft niet beperkt te blijven tot den expeditie- of militairen commandant. Het kan ook in de ondergeschikte militaire rangen toepassing vinden.

Vooraf in onvoldoende bedwongen of pas onderworpen gewesten, waar de invloed der ambtenaren nog gering is; waar weinig of geene aanraking met bevolking of hoofden wordt verkregen; waar de bestuursmaatregelen slechts door den sterken arm gesteund, ten uitvoer kunnen worden gelegd en dus eene voortdurende samenwerking vereischt wordt tusschen lagere civiele en militaire autoriteiten, daar is ook voor de ondergeschikte bestuursfunctiën eene vereeniging van beide gezagsvormen zeer gewenscht.

Wij zien hiervan een ruim gebruik maken in den Padrioorlog, gedurende welken het bestuur der bovenlanden en der posten aan militaire onderaanvoeders was opgedragen; voorts in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in de eerste jaren na 1860; in Atjeh na de bestuursorganisatie van 1881 in enkele districten van Groot-Atjeh en op sommige zeeposten als Segli, Samalanga en Menlaboh.

Wel het meest kunnen wij de voordeelen, welke in het éénhoofdig (civiel en militair gezag) gelegen zijn, leeren kennen uit het tegenwoordig in Atjeh toegepaste stelsel. Waren in 1896 *overal* civiele ambtenaren gevestigd, behalve op enkele posten der geconcentreerde linie, waarbinnen weinig belangrijks op politiek gebied te doen viel, zoomede op enkele weinig beteekenende buitenposten (Poeloe Bras en Poeloe Weh), in 1902 daarentegen, toen onze invloed op de bestuurszaken in sommige afdeelingen reeds zeer krachtig was en zich over geheel Atjeh meer of minder deed gevoelen, voerde de gouverneur het juiste stelsel in, dat de civiele ambtenaren alleen op hunne plaats zijn in volkomen gepacificeerde streken. *Daar buiten* is het civiel en militair gezag aan officieren opgedragen, omdat zij het krachtigste werktuig voor het scheppen van orde en rust in die woelige streken — het leger — zelf kunnen hanteeren.

Wij zien dan ook, dat de assistent-resident van Groot-

Atjeh, zoomede de controleurs te Oleh-leh, Koeta Radja, Loknga en Lamjong genomen zijn uit het korps civiele ambtenaren, terwijl de assistent-resident der Onderhoorigheden, de controleurs te Indrapoeri, Seulimeum, Padang-Tidji, Segli, Samalanga, Poeloe Raja, Meulaboh en Tapa Tocan, allen militairen zijn, die tevens in gewone omstandigheden over de in huune afdeeling gelegerde troepen het bevel voeren. Alleen te Edi en te Lbo Seumawe resideerden tot voor korten tijd (thans niet meer) ten onrechte nog civiele controleurs, terwijl te Bajan, alwaar zulks om de vele aanrakingen met ondernemers van particuliere maatschappijen, mijnbouw enz., wenschelijker werd geacht, een civiel controleur de bestuurszaken leidt.

Het groote voordeel, dat met deze regeling verkregen wordt, bestaat in hoofdzaak daarin, dat in die afdeelingen, waar de troepen het bestuur nog voortdurend moeten steunen, alle wrijving tusschen civiele en militaire autoriteiten wordt voorkómen, en dus de *politiek* en het *leger* elkander steunende en aanvullende, onvoorwaardelijk samenwerken tot het zelfde doel.

Hoe menigmaal werden vóór dien tijd de militaire bevelhebbers door de civiele ambtenaren — onbekend als zij waren met de krachten van den troep en somwijlen alleen aan eigen parochie denkende — overstelpt met berichten en verzoeken om hulp! Hoe dikwijls werden op de meest losse geruchten of gegevens — alleen om eigen verantwoordelijkheid te dekken — van den troep onnoodige inspanningen geëischt! Is het dan te verwonderen, dat aan den anderen kant de militaire autoriteit, door deze handelwijze verbitterd en de strekking der verlangde handelingen niet altijd kunnende beoordeelen, om *gezochte* redenen hare volle medewerking onthield of niet verleenen *kon*, omdat de troepen door noodeloze krachtsinspanning reeds uitgeput waren?

Bij een vereenigd gezag ontgaat men dit gevaar en wordt de zekerheid verkregen, dat de civiele en militaire gezaghebber van zijne troepen niets zal eischen, dan wanneer het hem bepaald noodig voorkomt, en in dit geval zonder eenig voorbehoud.

Reeds in het eerste gedeelte van dit opstel merkten wij op, dat in onze Indische oorlogen bij geene handeling uit het oog mag worden verloren, dat de vijand later een tevreden onderdaan moet worden, en daarom de krijgsbedrijven, vergeleken bij Europeesche oorlogen, steeds eene *min* of *meer* ondergeschikte plaats zullen innemen. Daarom moet ook tijdens den oorlog, zij het dan ook buiten het gebied der eigenlijke operatiën, de staatkundige leiding eene plaats innemen.

De taak der staatkunde omvat namelijk gedurende den oorlog het zoeken van aanraking met den vijand, vooral met de hoofden, die als leiders van het verzet worden aangemerkt en voorts het streven om deze laatsten, na verkregen aanraking, langs den weg van overreding tot onderwerping te brengen. Hierbij moet zeer voorzichtig en in overeenstemming met de militaire eischen te werk worden gegaan. Nimmer zullen daartoe pogingen worden aangewend, zoolang de vijand niet op bloedige wijze de kracht onzer wapenen heeft onderhouden. Steeds zal daarbij de schijn vermeden moeten worden, dat *wij* het zijn, die de toenadering *zoeken* en *noodig hebben*.

Ontijdig gezochte aanrakingen, zooals o. a. gedurende de Samalanga-expeditie in 1877, te Kemala in 1886—1890 en in de Tiroh-expeditie in 1897 plaats vonden, hebben eene geheel verkeerde uitwerking, daar zij bij de tegenpartij de gedachte aan zwakheid onzerzijds doen ontstaan.

Bij den aanvang der operatiën zal men wèl doen, eene krachtig gestelde proclamatie uit te vaardigen, waarin aan hen, die niet aan het verzet deelnemen, bescherming en eerbiediging van leven, have en goed wordt verzekerd; verder moet zij de aanbeveling inhouden, gedurende de operatiën kalm in de woningen te blijven. 1)

Men vermijde vooral in de proclamatie overdreven bedreigingen te uiten tegen de vijandelijke strijders of bombasterige snoeverijen omtrent eigen macht daarin op te nemen, zooals o. a. bij de 2e Atjehsche expeditie. Immers zal ons prestige belangrijk dalen, indien wij die bedreigingen, zooals meermalen

1) Zie Bijlage X.

voorkwam, niet ten uitvoer kunnen leggen. Door snoeverijen maken wij ons in eigen en anderer oogen slechts bespottelijk ! 1)

Heeft eene met beleid opgestelde proclamatie eenige uitwerking, dan is van zelf de noodige aanraking met de bevolking verkregen en verzekerd, zonder dat wij ons in hare oogen zwak getoond hebben.

Vermeenen wij daarbij op goede gronden, dat de vijand slechts uit vrees of om dergelijke redenen teruggehouden wordt van het zoeken van aanraking, dan zullen wij ons moeten bedienen van invloedrijke en vertrouwde tusschenpersonen, op eene wijze, die allen schijn van zwakheid buitensluit.

Zooals wij hierboven reeds ter sprake brachten, dient 's vijands overmoed eerst gefnuikt te worden, alvorens aan onderhandelingen door ons zelve uitgelokt, mag worden gedacht.

Flinke slagen, waarin de vijand op gevoelige wijze met de kracht onzer wapenen kennis maakt, zullen eerst moeten worden toegebracht. Deze toch dragen er in ruime mate toe bij, om bij den vijand het vertrouwen in zijne leiders te schokken, en deze laatsten, beducht voor het verminderen van hun invloed en het verliezen van hun aanhang, zullen juist dan het meest geneigd tot onderhandelen bevonden worden.

Gevoelt de bevolking weinig voor den oorlog en is deze meer eene zaak van de hoofden, dan leert ons de krijgsgeschiedenis, dat de pogingen tot onderhandelen na enkele flinke slagen, meestal een gunstig onthaal vinden, ja somwijlen zelfs van de hoofden uitgaan.

Indien de bevolking echter zelve met hart en ziel aan den oorlog deelneemt en invloeden, als haat en fanatisme, het gevaar voor machtsvermindering der leiders, ook na eene geleden nederlaag wegnemen, dan zal iedere poging onzerzijds om aanraking te zoeken of onderhandelingen aan te knoopen, onvrucht dragend en dus in beginsel af te keuren zijn. Wij zullen dan geduld moeten oefenen, het toebrengen van slagen voortzetten en wachten tot de vijandige hoofden tot ons ko-

1) Zie Bijlagen XI en XIII.

men, in welk geval zij met de grootste terughoudendheid moeten worden behandeld.

In dit opzicht is vooral de Atjeh-oorlog zeer leerrijk geweest. Iedere poging onzerzijds tot onderhandelen werd daar steeds, zelfs na een belangrijk wapensucces, door den vijand voor zwakheid aangezien, en waar zij schijnbaar tot goede uitkomsten leidde, onveranderlijk door een nieuw verraad gevolgd.

Kan men dus uit den geest, die het geheele volk bezielt, afleiden, dat dergelijke pogingen niet *gemeend kunnen* zijn, dan zal iedere toenadering moeten worden afgewezen, tenzij wij de zekerheid hebben, dat zij een uitvloeisel is van den schrik, dien onze wapenen verspreid hebben. In dit geval echter mag 's vijands toenadering voor ons nimmer het karakter van onderhandelen dragen. Zij zal dan slechts als eene uiting van *onvoorwaardelijke onderwerping* moeten worden aanvaard; de eenige, die wij weten dat gemeend *kan* zijn.

De ondervinding in dit opzicht met de Atjehsche hoofden opgedaan, heeft er toe geleid, dat de tegenwoordige gouverneur bij zijn optreden in het gewest, aan alle civiele en militaire autoriteiten ten strengste verbod, onderhandelingen met den vijand aan te knopen of hem eenige toezegging te doen, met opdracht alle pogingen van 's vijands zijde onveranderlijk te beantwoorden met den eisch van onvoorwaardelijke onderwerping.

Door dezen maatregel werd voor goed een einde gemaakt aan de vroegere, practijken der Atjehsche hoofden, die zich schijnbaar om beurten onderwierpen, om door het goedgelooovige bestuur op nieuw van wapenen en munitie te worden voorzien in den strijd (zoogenaamd) tegen de kwaadwilligen. Thans heeft men den eenig mogelijken waarborg verkregen voor de oprechte gezindheid onzer tegenpartij in geval van onderwerping.

Ook na den met succes gevoerden oorlog, dus wanneer de vijand zich bereid verklaart onze eischen in te willigen, blijft de staatkunde mede aan het woord, n.l. om de contracten op

te maken. Deze moeten vooral met veel zorg geredigeerd worden. De redactie mag niet den minsten twijfel overlaten omtrent onze bedoelingen, zoodat onze tegenstander den juisten inhoud van het contract goed begrijpt. Gewoonlijk blijft daarbij het inlandsch bestuur gehandhaafd.

Volgt echter annexatie op de beslissende slagen, dan zal er voor het vroegere bestuurshoofd gewoonlijk geene plaats meer zijn en handelen wij in alle opzichten het verstandigst, door den vorst en zijne familieleden naar elders over te brengen. (Lombok) Zoo doende wordt de kiem voor latere verwickelingen weggenomen. Meestal toch is het vroegere bestuur of zijn diens aanhangers daarvan de ziel. Slechts zelden gaan zij van de bevolking zelve nit. Deze leert al spoedig, door vergelijking van vroegere met tegenwoordige toestanden, de zegeningen van ons bestuur op prijs stellen.

Om bovenstaande redenen zal dus na den oorlog met alle kracht gestreefd moeten worden naar de gevangenneming van den vorst, indien deze zich niet heeft willen onderwerpen en zijn heil in de vlucht gezocht heeft. Zonder dit zal het gewest jaren en jaren lang aan woelingen blijven blootgesteld. (Borneo, pretendent sultan; Djambi, sultan TAJIA.)

Is om staatkundige of andere overwegingen eene verwijdering van het vroegere bestuurshoofd niet gewenscht, dan is het noodzakelijk, hem iederen invloed op de bestuursaangelegenheden te ontnemen, en zal het aanbeveling verdienen hem in de onmiddellijke nabijheid van het nieuwe bestuur eene woonplaats aan te wijzen, alwaar zijne daden en gangen nauwkeurig kunnen worden nagegaan. (Pretendent sultan van Atjeh.)

Het behoeft voorzeker geene nadere toelichting, dat het bovenstaande alleen geldt voor den *vorst*. Immers waar, in geheel Nederlandsch-Indië — ook daar waar ons rechtstreeksch bestuur bestaat — geregeerd wordt met behulp van de inlandsche hoofden, daar zou het hoogst onpractisch zijn, ook de ondergeschikte hoofden, die de eigenlijke organen van het bestuur zijn, te verwijderen. Zij toch vormen de schakels, die ons met de bevolking verbinden; de trechters, waardoor al

onze bevelen den kleinen man bereiken. De invloed dezer personen kan ten goede *groot* zijn, indien zij door traditie en adat recht hebben op hunne plaats en de liefde en eerbied der bevolking bezitten.

Van daar dat wijs beleid eischt, dat wij deze personen na den strijd in hunne vorige positie herstellen en op handige wijze aan ons trachten te binden. (PANGLIMA POLÈM.)

Zooals hiervoren reeds werd opgemerkt, zal na eene afschaffing van zelfbestuur in den eersten tijd nog eene vrij sterke bezetting in de streek moeten worden achtergelaten. Zij zal behulpzaam moeten zijn bij de tenuitvoerlegging der bestuursmaatregelen onder de ons gewoonlijk nog weinig vriendschappelijk gezinde bevolking.

Voorts is het gewenscht, ter wille van eene krachtige, eenhoofdige leiding, het civiel en militair gezag niet dadelijk te scheiden.

Splitsing van gezag vóórdát de streek volkomen gepacificeerd was, heeft altijd slechte gevolgen gehad. Die in 1881 in Atjeh ondervonden na het aftreden van Generaal VAN DER HEIJDEN als civiel en militair gouverneur, liggen ons nog versch in het geheugen 1).

Ook als in het land het zelfbestuur gehandhaafd blijft, zal in den aanvang toch eene troepenmacht moeten worden achtergelaten, ten einde de richtige nakoming van de in het contract gestelde voorwaarden te waarborgen. De sterkte der bezetting zal geheel afhankelijk zijn van de plaatselijke toestanden.

(Wordt vervolgd.)

1) Zie de op bladz. 729 aangehaalde voordracht van den toenmaligen Kapitein van den Generalen Staf I. F. BREIJER.

BIJLAGE I

Brief van den Resident van Djogjakarta aan den
Prins Dipo Negoro.

Djoejakarta, 20 Julij 1825.

De zekerheid nu hebbende, dat UEd. gewapende manschappen in deszelfs Dalam verzamelt van onderscheidene plaatsen, zoowel uit de *Kadoe*, als uit de landen van hare Hoogheden den Keizer en den Sultan, en dat UEd. rondgaande orders hebt gegeven, dat men zich op zijne hoede moest houden, zich van wapenen behoorde te voorzien en rijst op te koopen: zoo is 't, dat ik UEd. bij deze uitnoodige, om dadelijk bij mij te komen, en U te verantwoorden over de handelwijze, welke strekkende is tot storing van de rust en de veiligheid van het *Mataramsche* Rijk en van de goede en brave ingezetenen.

Aan de zendelingen dezes, zijnde MAAS TOMMONGONG SINDO NEGORO en MAAS TOMMONGONG MINDORO, verzoek ik UEd. categorisch antwoord te geven.

(*was get.*) DE RESIDENT.

BIJLAGE II.

Antwoord van Dipo Negoro op den brief van den Resident
van Djogjakarta d.d. 20 Juli 1825.

„Brief en vele groeten van den Prins HARIO DIPO NEGORO aan
„zijn broeder, den Heer Resident, aldus luidende:

„Ik heb uwen brief van daareven ontvangen, en den inhoud van
„denzelven duidelijk verstaan, dat UEd. mij beschuldigt van eene
„menigte Dessa-volken bijeen te hebben verzameld.

„Doch dit is niet zoo, want al het volk is uit hunne eigene ver-
„kiezing bij mij gekomen; en dat UEd. vooronderstelt, dat ik padie
„heb doen opkopen, dat heb ik niet gedaan.

„En daar UEd. mij bij zich ontbiedt, ben ik niet in staat, om te
„komen, om reden ik bevreesd.”

Voor de vertaling,
De Elève in de Jaraansche taal,
(was get.) C. L. VAN DEN BERG.

BIJLAGE III.

Ultimatum.

De Gouvernements-Commissaris aan den Sultan van Atjeh.

(Gewone inleiding.)

Voorts deel ik Uwe Hoogheid mede, dat ik Haar op heden morgen ontvangen schrijven van den 26sten dezer overwogen heb.

Evenmin als Uwe Hoogheid verlang ik den oorlog; doch de wijze, waarop Atjeh het Gouvernement van Nederlandsch Indië tot dusver en vooral nu laatstelijk weer bejegende, heeft den oorlog onvermijdelijk gemaakt, ten ware Uwe Hoogheid van Hare opregte gezindheid doe blijken, om tot het Gouvernement van Nederlandsch Indië in eene verhouding te komen, welke een afdoenden waarborg tegen verdere verwickelingen oplevert.

Het eenige middel daartoe is, dat Uwe Hoogheid de opperheerschappij van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden over Atjeh erkenne.

Hiertoe geef ik Haar tot Zaterdag middag den 29sten dezer maand Maart den tijd.

Is de erkenning der souvereiniteit van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden over Atjeh alsdan niet door Uwe Hoogheid godnaan, dan zal onherroepelijk tot het openen der vijandelijkheden worden overgegaan, waartoe ik, behalve de hier reeds aanwezige oorlogsschepen, binnen enkele dagen over eene hoogst aanzienlijke strijdmagt, welke van Batavia in aantogt is, zal kunnen beschikken.

Ik moet Uwe Hoogheid evenwel doen opmerken, dat ik de vijandelijkheden, waarmede ik juist op het oogenblik dat Haar voormeld schrijven mij gewerd, een aanvang wilde maken, alleen dan zal staken, wanneer Uwe Hoogheid zorg draagt dat het strand door het zich thans daarop bevindend gewapend volk worde ontruimd, elke arbeid aan de daar aanwezige bentings ophoude en geene andere bentings worden opgerigt.

Morgen ochtend, bij het aanbreken van den dag, behoort aan deze voorwaarden ten duidelijkste te zijn voldaan.

Geschreven aan boord van Zr. Ms. Oorlogsschip „Citadel van Antwerpen”, op Donderdag den 27sten Maart 1873.

(was get.) NIEUWENHUYZEN.

BIJLAGE IV.

Oorlogsmanifest.

De Commissaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor Atjeh:

Overwegende:

dat op het Gouvernement van Nederlandsch-Indië de verpligting rust, om de algemeene belangen van handel en scheepvaart in den Oost-Indischen Archipel tegen belemmeringen te beveiligen;

dat die belangen door de onderlinge geschillen en vijandelijkheden der aan het Rijk van Atjeh onderhoorige staatjes, waarvan enkele bij herhaling de bescherming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement hebben ingeroepen, bij voortdoring zijn geschaad;

dat de herhaalde vertoogen van de zijde van dat Gouvernement, om aan zoodanigen toestand een einde te maken en eene goed bevestigde verstandhouding van Atjeh tot hetzelfde in het leven te roepen, steeds zijn afgestuit op den onwil en de volslagen onverschilligheid van de bestuurders van gemeld Rijk, en op hunne machteloosheid om in de onderhoorigheden van Atjeh de rust en orde naar eisch te handhaven;

dat die pogingen onlangs zelfs zijn beantwoord met verregaande trouweloosheid, op een tijdstip dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met de meest welwillende bedoelingen zich in nadere verbinding met Atjeh heeft gesteld; dat de Sultan van Atjeh, deswege nadrukkelijk om opheldering gevraagd, eerst bij schrijven van den Commissaris van den 22sten dezer, en daarna bij dat van den 24sten daaraanvolgende, niet alleen geheel in gebreke is gebleven die te verschaffen, maar zelfs de tegen hem ingebragte grieven niet heeft weersproken, en daarenboven er toe is overgegaan zich zoo in het oog loopend mogelijk ten strijde toe te rusten, dat daaraan geene andere beteekenis kan worden toegekend, dan dat Atjeh het Gouvernement van Nederlandsch-Indië moedwillig heeft gehoond en zich op het daardoor ingenomen vijandig standpunt wenscht te handhaven;

dat de bestuurders van dat Rijk zich daardoor hebben schuldig gemaakt aan schennis van het tusschen hetzelfde en het Nederlandsch-Indisch Gouvernement op den 30sten Maart 1857 gesloten tractaat van handel, vrede en vriendschap, en het mitsdien overtuigend is gebleken, dat geen staat kan worden gemaakt op de goede trouw van die bestuurders;

dat het der Regering van Nederlandsch-Indië onder deze omstandigheden niet langer mogelijk is, zonder krachtdadige middelen, een zoowel door het algemeen handelsbelang als de eischen van hare eigene veiligheid in Noordelijk Sumatra gevorderden staat van zaken te waarborgen.

Verklaart uit kracht van de magt en bevoegdheid, aan hem door de Regering van Nederlandsch-Indië verleend, in naam van die Regering, den oorlog aan den Sultan van Atjeh, waarvan hij overigens bij dit manifest mededeeling doet aan elk wien zulks mogt aangaan, en een iegelijk aandachtig maakt aan alle mogelijke daaruit voortvloeiende gevolgen en aan de verplichtingen, welke in oorlogstijd op iederen burger van den Staat rusten.

Gedaan aan boord van Zijner Majesteits Stoomschip „Citadel van Antwerpen”, liggende voor Groot-Atjeh, op heden, Woensdag den 26sten Maart 1873.

(was get.) NIEUWENHUYZEN.

BIJLAGE IVa.

Ultimatum den 4en Febrnari 1859 gezonden aan het rijk van Boni.

ULTIMATUM.

Dit geschrift, komende van P. DE PEREZ, Commissaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor de zaken van Celebes en Onderhoorigheden, geworde aan BASSE KADJOEARE AMIEL HADIE AKIL HADIA, koningin en aan den Hadat van Boni.

Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, mij opgedragen hebbende om de geschillen tusschen het Gouvernement en het rijk van Boni te beëindigen, en mij daartoe volle magt en de noodige middelen gegeven hebbende, zoo zend ik dat geschrift aan B. K. A. H. A. HADIA koningin en aan den Hadat van Boni, om te verklaren, welke grieven het Nederlandsch-Indische Gouvernement ten aanzien van het rijk van Boni heeft en welke genoegdoening en waarborg voor de toekomst, zoomede welke vergoeding voor kosten daarvoor geëischt worden.

De genoegdoening, die het Nederlandsch-Indische Gouvernement voor deze grieven eischt, bestaat uit het volgende:

I. in schriftelijke en geheel duidelijke erkenning van schuld, en verzoek om vergiffenis door de Koningin en den Hadat van Boni;

II. in het plegtig hijschen der Nederlandsche vlag op eene, in overleg met mij, te bepalen plaats en het saluëren derzelve met 21 kanonschoten in het bijzijn van de Koningin en den Hadat van Boni;

III. in de vernieuwing en beëdiging ten overstaan van mij, door de Koningin en den Hadat van Boni, in opvolging van het aloud goede gebruik van het Boengaeisch contract in 1824 te Oedjoeng Pandjang vernieuwd, ter vervanging van het in het jaar 1667 met den Admiraal SPEELMAN gesloten Boengaeische contract;

IV. in de aanneming, de onderteekening en de beëdiging van de hieraan gehechte speciale overeenkomst;

V. in de onmiddellijke uitlevering door den Doeloeng van Lamoeroe van negen militairen, die uit het garnizoen te Segeri ontvlugt zijn en nog onlangs zich bij den Doeloeng bevonden; en voorts van alle overige deserteurs, die zich binnen het rijk van Boni bevinden.

En wanneer na de ontvangst van dit geschrift door de Koningin van Boni, driemaal vier en twintig uren zullen verstreken zijn, en alsdan deze eisch niet onvoorwaardelijk is aangenomen; of wanneer zelfs binnen dien tijd door het opwerpen van versterkingen, aan-

stalten tot verzet tegen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden gemaakt, dan wordt nu voor alsdan in elk dezer gevallen aan het rijk van Boni de oorlog verklaard en de gevolgen daarvan voor rekening van de Koningin en den Hadat van dat rijk gelaten.

Gegeven te Badjoa, den 4en Februarij 1859.

De Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië,
Commissaris voor de zaken van Celebes en Onderhoorigheden,

(was get.) DE PEREZ.

De grieven bestonden uit:

- 1o. de wederrechtelijke aanspraak van Boni op de landen aan de Oostkust van Celebes;
 - 2o. het zenden der bila-bila's;
 - 3o. het onbetamelijk behandelen onzer gezanten;
 - 4o. het omgekeerd voeren van onze vlag; en
 - 5o. het niet opkomen der Koningin bij hare troonsbestijging, om het Boengaisch contract van 1824 te vernieuwen en te beëedigen.
-

BIJLAGE IVb.

Oorlogsmanifest den 11en Februari 1859 gezonden aan de
Koningin en den Hadat van Boni.

IN NAAM DES KONINGS!

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, gedwongen zijnde tegen het rijk van Boni oorlog te voeren, zoo vaardigt de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, na den Raad van Nederlandsch-Indië te hebben gehoord, dit manifest uit aan het volk van Boni en aan de vorsten van het eiland Celebes; opdat het aan een iegelijk blijke, dat het Nederlandsch-Indische Gouvernement niet dan na alle middelen om den vrede met het rijk van Boni te bewaren, te hebben uitgeput, er toe overgaat, om deszelfs regtvaardige zaak en oude regten door de wapenen te handhaven. Sedert verscheidene jaren heeft het rijk van Boni de door hetzelfde bezworen contracten en de soevereine regten van het Nederlandsch-Indische Gouvernement geschonden en zich eene opperheerschappij over de overige vorsten van Celebes willen aanmatigen.

Dit blijkt uit het volgende: (zie de grieven op bladz. 746).

En daar het rijk van Boni, niettegenstaande alle pogingen van het Nederlandsch-Indische Gouvernement, om langs den weg des vredes herstel van deszelfs grieven te verkrijgen, weigerachtig blijft daaraan te voldoen,

Zoo is het:

dat de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië aan het rijk van Boni den oorlog verklaart, en de verantwoordelijkheid van de gevolgen daarvan op dat rijk doet rusten.

Daar echter de Gouverneur-Generaal is bewogen door medelijden met hen, die door de hardnekkigheid van het bestuur van het rijk van Boni gevaar loopen van ongelukkig te worden, zoo wordt het volk van Boni uitgenoodigd, om zich niet tegen de wapenen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te verzetten, maar van onderwerping aan hetzelfde te doen blijken; zullende zij die hieraan voldoen, in hunne personen en eigendommen worden beschermd; terwijl zij, die zich willen verzetten, door de bestraffende hand van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement getroffen worden.

BIJLAGE V.

**Brief van den Opperbevelhebber van de land- en zeemacht
te Selaparang aan de vorsten van Selaparang, welke
het eigenlijke ultimatum bevat.**

(Nederlandsche vertaling.)

Deze welgemeende brief, voortspruitende uit een rein gemoed, wordt door de hulp van den Heer aller werelden met vele groeten aangeboden door ons, Generaal-Majoor J. A. VETTER, Ridder van de Militaire Willemsorde 4e klasse, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, begiftigd met den Eeresabel, die het opperbevel voert over de Nederlandsche land- en zeemacht te Selaparang en verblijf houdt aan boord van het stoomschip „Maetsuycker” op de reede van Ampenan, aan onze vrienden RATOE AGOENG AGOENG G'DÉ NGOERAH KARANGASAM, en RATOE AGOENG AGOENG K'TOET KARANGASAM, die de macht hebben om op den voet van het met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement gesloten contract te besturen over de landschappen Selaparang en Karangasam en op hunnen troon zijn gezeten in het paleis te Mataram.

Moge hun leven en dat der hunnen in welstand en voorspoed verlengd worden.

Voorts deelen wij onzen vrienden mede, dat aangezien zij geweigerd hebben te voldoen aan de eischen, welke de Resident van Bali en Lombok, namens Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië aan hen heeft gesteld, de Gouverneur-Generaal thans heeft gelast uitvoering te geven aan zijn voornemen om door middel van geweld van wapenen aan den onhoudbaren toestand, welke op het eiland Lombok heerscht, een einde te maken, doch dat Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal, alvorens te gelasten, dat van de wapenen wordt gebruik gemaakt, mijnen vrienden nog eene laatste gelegenheid wenscht te zien gelaten, om zich vrijwillig aan den wil van het Gouvernement te onderwerpen en dat mijne vrienden, indien zij van deze gelegenheid wenschen gebruik te maken, vóór zonsopgang van den 6en Juli de eischen, zooals die in bijlage dezès zijn vermeld, onvoorwaardelijk hebben op te volgen.

Indien na ommekomst van den hierboven gestelden termijn niet een in alle opzichten bevredigend antwoord is ontvangen, dan zal

er met de vijandelijkheden een aanvang worden gemaakt, doch zoo het antwoord volkomen bevredigend luidt, zullen er geene vijandelijkheden worden gepleegd, maar wel de troepen aan wal worden gebracht, ten einde aldaar te vertoeven, tot dat aan alle eischen volledig is voldaan.

Ten slotte spreken wij den wensch uit, dat onze vrienden het vorenstaande goed in overweging zullen nemen en dat een lang leven en voorspoed hun deel mogen zijn.

De Generaal-Majoor,
Opperbevelhebber van de land- en zeemacht te Selaparang,
(was get.) VETTER.

Instructie voor den Gouvernements-Commissaris voor Atjeh.

In aanmerking nemende:

dat het bij herhaling gebleken is, dat de bestuurders van Atjeh de ernstige voornemens en welwillende bedoelingen miskend hebben, door het Nederlandsch Gouvernement betoond om de onderlinge vijandelijkheden, welke zeer ten nadeele der algemeene belangen van handel en scheepvaart strekken, in de aan gemeld Rijk onderhoorige Staatjes te keeren, en eene goed geregelde verstandhouding tot dat Gouvernement in 't leven te roepen, en dat zij de deswege gedane dringende vertoogen hebben in den wind geslagen;

dat zij onlangs met vijandige bedoelingen te Singapore de tusschenkomst van buitenlandsche mogendheden tegen het Nederlandsch Gouvernement hebben ingeroepen, bij monde van dezelfde gezanten, die onder het masker van goede vriendschap en goede trouw naar Riouw waren afgevaardigd, om aan den Resident van dat gewest, van wien zij bescherming ondervonden, uitstel te vragen van de politieke zending, bedoeld bij het geheim besluit van 31 Augustus 1872, Litt. H²;

dat de bestuurders van Atjeh door zoodanige handelingen artikel 1 der op 30 Maart 1857 met dat rijk gesloten overeenkomst van vrede, vriendschap en handel hebben geschonden, en het overtuigend gebleken is, dat op hunne goede trouw geen staat kan worden gemaakt;

dat het voor Nederland's bestaan op — en rustig bezit van Sumatra en met het oog op de belangen, welke het Gouvernement op dat eiland en in den Indischen Archipel in 't algemeen te behartigen heeft, dringend noodzakelijk is om aan den overmoed en de dubbelzinnige staatkunde van de bestuurders van Atjeh voor goed een einde te maken;

zoo is, met intrekking van voorschreven zending, bij het Gouvernements besluit van 4 Maart 1873, Litt. R, geheim, aan den heer F. N. NIEUWENHUIJZEN, Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, opgedragen, om zich naar Atjeh te begeven, met het doel om aan de bestuurders van dat rijk opheldering te vragen van hun trouweloos gedrag, en van hen te eischen de erkenning der opperheerschappij van Nederland.

Art. 1. De Gouvernements-Commissaris begeeft zich den . . . Maart 1873 met Zr. Ms. Stoomschip „Citadel van Antwerpen” en gevolgd door het vaartuig der Gouvernements Marine „Siak” eerst naar Riouw, en daarna naar Singapore, ten einde zich met den Resident van voormeld gewest en den Consul-Generaal READ in het meeste belang zijner zending te onderhouden.

Daarna vervolgt hij met de beide genoemde bodems en de stoomschepen „Coehoorn” en „Marnix” den togt naar Poeloe Penang om van daar zijne reis naar Atjeh te vervolgen.

Art. 2. Ter reede van Atjeh aangekomen, geeft de Commissaris, met inachtneming der noodige formaliteiten, aan den Sultan van dat rijk kennis van de reden zijner komst.

Dit geschiedt bij een document, waarin opheldering gevraagd wordt omtrent het dubbelzinnig gedrag door de Atjehsche gezanten te Singapore betoond, het verraderlijke daarvan op ernstige wijze wordt aangetoond, en verder medegedeeld, dat het Gouvernement met het oog op de roeping, welke het op het eiland Sumatra te vervullen en de belangen, welke het in 't algemeen te behartigen heeft, dergelijke politiek niet langer kan dulden en mitsdien van hem, Sultan, eischt dat hij binnen den tijd van 24 uren na ontvangst van voormeld document het oppergezag van Nederland erkenne.

Art. 3. Indien de Sultan aan dien eisch gehoor geeft, doet de Gouvernements-Commissaris daarvan eene acte in triplo opmaken, waarna door dezen, met inachtneming der noodige formaliteiten, krachtens magtiging en onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, wordt overgegaan tot de aanvaarding der Souvereiniteit.

Art. 4. Wanneer de Sultan aan den bovenbedoelden eisch niet — of niet binnen den gestelden termijn — onvoorwaardelijk voldoet, verklaart de Gouvernements-Commissaris hem bij een gemotiveerd manifest namens het Gouvernement den oorlog.

Daarna keert de Gouvernements-Commissaris terug naar Poeloe Penang, van waar hij per telegraaf den stand van zaken aan de Regering mededeelt en de expeditionaire magt afwacht, om gezamenlijk met haar weder naar Atjeh te stoomen.

Intusschen moeten de zee en omstreken van Atjeh bekruid blijven, om, bijaldien eene vreemde Mogendheid zich met den Sultan in verbinding mogt komen stellen, met inachtneming van de noodige etiquette en met vermijding van elke daad van vijandelijkheid jegens haar, onze oorlogsverhouding tot gemeld rijk bloot te leggen.

Art. 5. Wanneer bij aankomst of gedurende het verblijf van den Gouvernements-Commissaris te Atjeh eene vreemde magt aldaar aanwezig is, of verschijnt, en met de bestuurders van dat rijk onderhandelingen heeft aangeknoopt of wenscht aan te knopen, zal de Gouvernements-Commissaris daartegen krachtig protest aantekenen, onder bekendstelling van de verhouding, waarin Atjeh tot het Nederlandsch-Indisch Gouvernement staat en van de reden zijner komst.

Daarna zal hij handelen zooals hem het meest geraden voorkomt, met dien verstande, dat onmiddellijke conflicten met het buitenland worden vermeden.

Art. 6. Wanneer het onverhoopt tot een oorlog met Atjeh mogt geraken en dat rijk voor onze wapenen zwicht, zal de Gouvernements-Commissaris eenige meerdere eischen kunnen stellen. Daarbij zal hij evenwel in het oog moeten houden, dat van eene vestiging op of bezetting van Atjeh vooralsnog geene sprake kan zijn.

Art. 7. De Gouvernements-Commissaris beslist:

a. ten aanzien van het al of niet voortduren van de door militaire overheden, bij aanraking met de hoofden van het vijandige volk, verleende kortstondige wapenschorsingen;

b. ten aanzien van het sluiten van wapenstilstand;

c. ten aanzien van aangeboden wordende voorwaarden van onderwerping;

d. onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, ten aanzien van het al dan niet voortduren van een af te kondigen embargo en blokkade; en

e. ten aanzien van alles, uitgezonderd het beleid der militaire operatiën, wat op de eindregeling der zaken direct of indirect van invloed kan zijn of door hem wordt beschouwd als die strekking te hebben.

Art. 8. In alles wat de uitvoering zijner zending betreft, heeft de Gouvernements-Commissaris ampele macht, en zijn alle autoriteiten, welke met hem in aanraking komen, aan hem medewerking en gehoorzaamheid verschuldigd.

Art. 9. Enz.

BIJLAGE VII.

**Instructie (van het Legerbestuur) voor den Opperbevelhebber
bij de expeditie tegen Lombok.**

Art. 1. Gelijkkluidend met dat der Instructie, door de Regeering uitgereikt.

Art. 2. Het opperbevel over de strijdkrachten van Land- en Zee-macht, welke aan de expeditie deelnemen, wordt opgedragen aan den Generaal-Majoor der Infanterie J. A. VETTER, aan wien de algemeene leiding van zaken wordt toevertrouwd.

Voor de behartiging der politieke aangelegenheden wordt de Resident van Bali en Lombok aan den bevelhebber toegevoegd.

Art. 3. De samenstelling der expeditionaire troepenmacht is aangegeven op de bij deze instructie gevoegde „Ordre de bataille”.

Art. 4. Alvorens tot de landing der troepenmacht wordt overgegaan, zal de opperbevelhebber het Vorstenbestuur met de in art. 1 bedoelde eischen schriftelijk in kennis stellen, onder mededeeling, dat enz. (Zie verder art. 2 der instructie door de Regeering uitgereikt, tot en met de voorlaatste alinea).

Art. 5. Gelijkkluidend met art 4 der instructie door de Regeering uitgereikt.

Art. 6. Als voren met art. 5.

Art. 7. Als voren met art. 6.

Art. 8. Als voren met art. 7.

Art. 9. Als voren met art. 8.

Art. 10. Als voren met art. 9.

Art. 11. Als voren met art. 11.

Art. 12. Aan den Opperbevelhebber wordt als 2de Bevelhebber der expeditie de Generaal-Majoor P. P. H. VAN HAM toegevoegd.

Art. 13. De Opperbevelhebber deelt den 2den Bevelhebber en den Chef van den Staf der expeditie geheel zijne plannen en voornemens mede, opdat de eerste ten allen tijde bij ernstige ziekte of ontstentenis van den Opperbevelhebber, het opperbevel over de expeditie kunne aanvaarden, zonder dat daardoor in den aard en den gang der operatiën stoornis ontstaat, en opdat de tweede steeds met den stand der aangelegenheden bekend zij, om daar en waar noodig de voor-

lichtingen te kunnen verschaffen, welke van hem in zijne functiën van Chef van den Staf kunnen worden verlangd.

Art. 14. Bij ernstige ziekte of ontstentenis van den Opperbevelhebber gaat het opperbevel in artikel 2 bedoeld, over op den 2den Bevelhebber.

Art. 15. De Opperbevelhebber heeft de bevoegdheid tot overplaatsing van officieren en minderen, bij alle infanteriekorpsen van de expeditie onderling en van de wapens en diensten in het algemeen bij den Staf der expeditie. De overplaatsing van officieren geschiedt steeds onder nadere goedkeuring van den Commandant van het Leger en Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië; de overplaatsing van officieren en minderen bij de verschillende takken der speciale wapens en diensten bij de expeditie, op last, met voorkennis of onder nadere goedkeuring van den Opperbevelhebber, behoudens kennisgeving aan den betrokken algemeenen dienstchef.

Art. 16. Na aankomst van de expeditionaire macht ter reede en voorts na elke belangrijke gebeurtenis, zendt de Opperbevelhebber telegrafische berichten bestemd voor den Gouverneur-Generaal, voor den Commandant der Zeemacht en voor den Commandant van het Leger en Chef van het Departement van Oorlog 1) per stoomschip naar het naastbijgelegen telegraafstation, in den regel Boeleleng, van waar zij worden overgeseind.

In zoover de berichten voor de drie autoriteiten gelijkkluidend kunnen zijn, worden zij onderteekend: „Opperbevelhebber”; die voor het Legerbestuur alleen dragen de onderteekening: „Op last, Chef Staf”.

Art. 17. Bij elke postgelegenheid zendt de Opperbevelhebber een extract uit zijn journaal, waaruit de staat van zaken duidelijk blijkt, met vermelding van de plannen en verwachtingen, aan den Commandant van het Leger en Chef van het Departement van Oorlog (Kabinet).

Art. 18. De Opperbevelhebber zal in het eerste journaal vermelden, dat de officieren der expeditionaire troepenmacht gewezen zijn op het voorgeschrevene bij § 4 art. 1 ad *a* en *b* en art. 5, 1e alinea der Algemeene Order No. 14 van 1879 en dat de mindere militairen voor zooveel noodig met de verbodsbepalingen van art. 1 ad *a* en *b* zijn bekend gemaakt.

1) Voor zooveel deze laatste betreft, te adresseeren: „Kabinet”.

BIJLAGE VIII.

**Instructie (van de Regeering) voor den Opperbevelhebber der
Lombok-expeditie, vastgesteld bij art. 5 van het Gouver-
nementsbesluit van 26 Juni 1894, No. 19.**

Art. 1. Het doel der expeditie is om het Lomboksche vorstenbestuur te noodzaken zich te onderwerpen aan de door den Opperbevelhebber, namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, aan dat bestuur te stellen eischen, omschreven als volgt: (Zie bijlage IX.)

Art 2. Na aankomst der expeditionaire macht voor Lombok zal, alvorens tot de landing der troepen wordt overgegaan, de Opperbevelhebber het vorstenbestuur schriftelijk in kennis stellen met de in art. 1 bedoelde eischen, onder mededeeling:

dat, vermits het vorstenbestuur geweigerd heeft te voldoen aan de eischen, welke de Resident van Bali en Lombok, namens Z. E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, aan dat vorstenbestuur heeft gesteld, de Gouverneur-Generaal thans gelast heeft uitvoering te geven aan zijn voornemen om door middel van geweld van wapenen aan den onhoudbaren toestand, welke op het eiland Lombok heerscht, een einde te maken;

dat Z. E. de Gouverneur-Generaal echter, alvorens van de wapenen wordt gebruik gemaakt, het vorstenbestuur nog eene laatste gelegenheid wenscht te zien gelaten, om zich vrijwillig aan den wil van het Gouvernement te onderwerpen;

dat het vorstenbestuur, indien het van die gelegenheid wenscht gebruik te maken, binnen een zeer korten — door den Opperbevelhebber te bepalen — termijn, de thans gestelde eischen onvoorwaardelijk heeft in te willigen;

dat, wanneer na ommekomst van dien termijn niet een in alle opzichten bevredigend antwoord is ontvangen, met de vijandelijkheden een aanvang zal worden gemaakt;

en eindelijk dat, wanneer het antwoord volkomen bevredigend luidt, geene vijandelijkheden zullen worden gepleegd, maar dat ook dan de troepen aan wal zullen worden gebracht, ten einde aldaar te vertoeven, totdat aan alle eischen volledig is voldaan, of voor zoover zulks niet mogelijk is, zoodanige waarborgen zijn gegeven, dat die voldoening daardoor volkomen voldoende is verzekerd.

Art. 3. Bij de landing der troepen wordt er, evenzeer als bij eventueele verdere operatiën, zooveel mogelijk naar gestreefd de havenplaats Ampenan voor verwoesting te behoeden.

Art. 4. Blijken zich te Ampenan Europeanen te bevinden, dan wordt, alvorens tot de operatiën over te gaan, getracht hen aan boord der schepen te doen overgaan.

Art 5. Het object der eventueele krijgsoperatiën moet zijn het in bezit nemen en bezetten van Mataram met bijgelegen vestigingen.

Art. 6. De Opperbevelhebber zal zooveel doenlijk er voor waken, dat aan de bevolking, voor zoover zij geen deel neemt aan den strijd tegen ons, geen leed wordt gedaan.

Hij zal voorts brandstichtingen en andere verwoestingen zooveel doenlijk voorkomen.

Art. 7. Aan het beleid van den Opperbevelhebber wordt overgelaten, in hoever gebruik gemaakt zal worden van de hulp der Sassaksche bevolking, maar op zich zelf beschouwd is het niet wenschelijk te achten om voor de eigenlijke krijgsverrichtingen gebruik te maken van Sassaksche hulptroepen, wijl de Sassaksche hoofden op die hulp aanspraken zouden gronden, welke bij de later te treffen regelingen tot verwickelingen zouden kunnen leiden.

Zooveel doenlijk wordt echter gebruik gemaakt van de Sassaksche bevolking tot het verrichten van vrijwillige transportdiensten tegen betaling.

Art. 8. Is de onderwerping van het vorstenbestuur verkregen, hetzij doordat het bestuur het ingevolge art. 2 te stellen ultimatum al aanstonds bevestigend beantwoordt, hetzij het, door geweld gedwongen, verklaart de gestelde eischen te zullen inwilligen, dan wordt het vorstenbestuur aangezegd onverwijld tot de feitelijke voldoening aan die eischen over te gaan.

Het in art. 1 aangegeven doel wordt niet geacht bereikt te zijn, zoolang niet aan alle eischen volledig is voldaan, of voor zoover zulks niet mogelijk is, zoodanige waarborgen zijn verkregen, dat die voldoening daardoor volkomen afdoende is verzekerd.

Met eene belofte tot latere betaling der oorlogskosten zal geen genoegen mogen worden genomen, indien de Opperbevelhebber overtuigd wordt, dat de vorsten tot dadelijke betaling van het geheel of een groot deel daarvan in staat zijn.

De Opperbevelhebber zal in dat geval eischen, dat aanstonds en ter nadere verrekening, zoodra de kosten der expeditie volledig bekend zijn, aan hem worde uitgekeerd eene door hem vast te stellen som.

Art. 9. Zoolang niet in den zin van het voorgaande artikel het doel der expeditie bereikt is, blijft de expeditionaire macht op Lombok.

Art. 10. In alle aangelegenheden, het politiek beleid rakende,

handelt de Opperbevelhebber na overleg met den hem toegevoegden Resident van Bali en Lombok.

Art. 11. De Opperbevelhebber is niet bevoegd nieuwe regelingen of organisatiën op het eiland Lombok in het leven te roepen, doch zal dienaangaande, naar bevind van zaken, zoo spoedig mogelijk na afloop der eigenlijke expeditie zoodanige voorstellen doen aan den Gouverneur-Generaal, als de omstandigheden zullen eischen.

Art. 12. De Opperbevelhebber deelt den tweeden Bevelhebber zijne plannen en voornemens volledig mede. (Want het zou kunnen zijn, dat deze als Opperbevelhebber moest optreden, in welk geval de instructie wordt beschouwd als ook voor hem te zijn gegeven.)

Art. 13. Van elke belangrijke gebeurtenis, de expeditie betreffende, wordt door den Opperbevelhebber ten spoedigste bericht gezonden aan den Gouverneur-Generaal.

BIJLAGE IX.

EISCHEN, welke door den Resident, ingevolge bekomen opdracht van de Regeering, op den 9en Juni 1894 aan den Vorst van Lombok werden voorgelegd, onder aankondiging, dat het niet inwilligen binnen drie dagen een gewapend optreden tengevolge zou hebben.

1o. eene betuiging van oprecht leedwezen over de tot dusverre telkens aangenomen on gepaste houding tegenover het Gouvernement en zijne ambtenaren;

2o. de plechtige verzekering, dat het vorstenbestuur voortaan stiptelijk zal opvolgen de bevelen van den Gouverneur-Generaal, als uitoefenende de regeering in geheel Nederlandsch-Indië, waarvan Lombok een deel uitmaakt, met name zijne bevelen betreffende den in- en uitvoer van oorlogsbehoefden en het gebruik van stoomschepen met geheele of gedeeltelijke Europeesche bemanning;

3o. de onmiddellijke uitlevering, ten einde hem naar een ander eiland te verbannen, van ANAK AGOENG MADÉ, aan wien de tegenwoordige toestand te wijten is;

4o. de aanvaarding der bemiddeling van den Resident, om aan den verwarden toestand een einde te maken, en de belofte van zich neder te leggen bij de regeling, welke de Resident, na bevind van zaken, zal verlangen.

In het later opgemaakte ultimatum werden aan de bovengenoemde eischen nog de volgende toegevoegd:

5o. het nederleggen van het bestuur over Lombok door den ouden vorst, ten behoeve van den wettigen troonsopvolger;

6o. bereidverklaring tot het sluiten van een nieuw politiek contract, overeenkomstig het verlangen van den Gouverneur-Generaal;

7o. betaling van de kosten der expeditie;

terwijl de sub 1o. gestelde eisch werd uitgebreid met de bepaling, dat de „betuiging van leedwezen” zou geschieden mondeling aan den Gouverneur-Generaal door een ten genoegen van den Opperbevelhebber der expeditie samengesteld gezantschap.

BIJLAGE X.

Proclamatie

Reede Ampanan, 4 Juli 1894.

Wij, Opperbevelhebber van de Nederlandsche land- en zeemacht op het eiland Selaparang, maken bij deze aan alle hoofden en inwoners van dat eiland bekend, dat wij, ingevolge eene opdracht van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, hier gekomen zijn met eene sterke land- en zeemacht, ten einde door wapengeweld de Vorsten te noodzaken de hun door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gestelde eischen in te willigen.

Voorts deelen wij hun mede, dat aan niemand door de onder onze bevelen gestelde troepen eenig molest zal worden aangedaan, indien men zich van het plegen van vijandelijkheden van welken aard ook onthoudt.

Mitsdien worden hoofden en bevolking door ons uitgenoodigd met hunne vrouwen en kinderen rustig in de kampongs te blijven en geenerlei vijandelijkheden tegen onze troepen te plegen, ten einde zodoende te voorkomen, dat onze troepen gewapenderhand tegen hen moeten optreden, waarvan natuurlijk het verlies van menschenlevens en vernieling van eigendommen de onvermijdelijke gevolgen zouden moeten zijn

*De Opperbevelhebber van de land- en zeemacht
op het eiland Selaparang*

(was get.) VETTER.

BIJLAGE XI.

**Brief van den Opperbevelhebber der tweede expeditie
tegen Atjeh in 1873/1874.**

Aan Zijne Hoogheid den Sultan Aladin Machmoed Shah,
die gezeteld is in den Kraton van Groot-Atjeh.

Bij het hervatten der vijandelikheden,

Ik ben ditmaal beter voorzien, en behoef niet meer terug te keeren, voordat het doel van mijne komst zal zijn bereikt.

Ik heb eene voldoende magt bij mij, om den hevigsten weerstand te breken. Mijne soldaten, met voortreffelijke geweren gewapend, tel ik bij duizenden; ik heb ruiters te paard, die zich met snelheid bewegen en overal begeven kunnen; ik heb meer kanonnen dan noodig is om tien kratons te verpletteren; ik heb vele stoomschepen, met kanonnen, zoo groot, dat zij den Kraton uit zee kunnen beschieten; Ik kan en zal mij op den bodem van Atjeh vestigen en daar blijven totdat het rijk is ondergebracht en een tractaat gesloten zal zijn.

Ik twijfel dan ook niet aan de overwinning,

. Ik schrijf Uwe Hoogheid dezen brief niet, omdat ik bevreesd ben voor den uitslag van den oorlog; van de overwinning ben ik zeker

Dit zijn mijne woorden.

Geschreven vóór Atjeh, den 1sten December 1873.

BIJLAGE XII.

Instructie voor den civielen Regeerings-Commissaris en militairen Opperbevelhebber bij de tweede expeditie tegen Atjeh.

Art. 1. Aan den Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber voornoemd is het beleid opgedragen van alle politieke en militaire aangelegenheden, direct en indirect betrekking hebbende tot het Rijk van Atjeh en Onderhoorigheden.

Art. 2. Wanneer de Sultan van Atjeh voor de kracht onzer wapenen zwicht en zich onderwerpt, gaat de Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber met Hem, krachtens magtiging en onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, eene overeenkomst aan op de grondslagen van het contract, op 21 Februarij 1858 gesloten met het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden.

In het bijzonder moet worden gestreefd naar eene duurzame verzekering van den invloed en het oppergezag van Nederland, naar eene goed geregelde en door schriftelijke verklaringen van de betrokkenen zoo zuiver mogelijk afgebakende verhouding van den Sultan tot zijne onderhoorigheden, naar waarborgen tegen knevelarij in 't algemeen, naar regt en gelegenheid tot vestiging en bezetting, met beding van afstand van den eventueel voor etablissementen benoodigden grond, tot het oprigten van versterkingen en het plaatsen van ambtenaren, gedekt door eene voldoende magt, en voorts naar al wat de behoorlijke uitvoering van de gemaakte regeling volkomen kan verzekeren.

Deze overeenkomst wordt, na door den Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber en door den Vorst ondertekend en bezegeld te zijn, in triplo aan den Gouverneur-Generaal ingediend.

Art. 3. Wanneer niettegenstaande den zegepraal onzer wapenen, de Sultan volstrekt ongeneigd blijft tot het sluiten van de door de Regering gewenschte overeenkomst, verklaart de Regeerings-Commissaris hem vervallen van zijne waardigheid, en stelt hij, na raadpleging der volksinstellingen, eenen anderen Sultan aan, of voorziet hij in het bestuur van het rijk op zoodanige wijze, als, in verband met de voorschriften van het Opperbestuur, door de omstandigheden noodig zal worden geacht.

Art. 4. De Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber deelt den tweeden Bevelhebber en den Chef van den Staf der expeditie geheel zijne plannen en voornemens mede, opdat de tweede Bevel-

hebben ten allen tijde, bij ziekte, verhindering of ontstentenis van den Regerings-Commissaris en Opperbevelhebber, de leiding der politieke aangelegenheden en het bevel over de expeditie kunne aanvaarden, zonder dat daardoor in den aard en gang der operatiën stoornis behoeft te ontstaan, en opdat de Chef van den Staf steeds met den stand der aangelegenheden bekend zij, om daar en waar noodig, de voorlichtingen te kunnen verschaffen, welke van hem kunnen worden verlangd.

Art. 5. De Regerings-Commissaris en Opperbevelhebber dient bij elke zich voordoende geschikte gelegenheid een verslag in omtrent den stand van zaken en zijne plannen.

Zijne telegrafische en gewone rapporten zendt hij regtstreeks aan den Gouverneur-Generaal, en voor zooverre de gewone rapporten ook militaire onderwerpen betreffen, tevens aan den Legerkondant.

Art. 6. In alles wat de uitvoering zijner zending betreft, heeft de Regerings-Commissaris en Opperbevelhebber, voor zoover het bij deze instructie niet is voorschreven, ampele magt, en zijn alle autoriteiten, welke met hem in aanraking komen, aan hem krachtige medewerking en stipte gehoorzaamheid verschuldigd

BIJLAGE XIII.

**Proclamatie betreffende de inlijving van het Rijk van Atjeh
bij het grondgebied van Nederlandsch-Indië.**

PROCLAMATIE.

De Opperbevelhebber der land- en zeemagt tegen Atjeh,
gevolmagtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement,

Geeft te kennen:

* dat het volk van Groot-Atjeh, na eene dappere verdediging en cenen hardnekkigen strijd, voor de Nederlandsche wapenen heeft moeten zwichten;

dat het volk overwonnen, de Kraton veroverd, de Sultan dood is, en vele hoofden in den strijd zijn omgekomen; dat het land derhalve, door het regt van overwinning, aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement behoort; dat hij nu in het belang van handel, nijverheid en landbouw, welke de grondslagen zijn van de volkswelvaart, de gevolgen van den oorlog wenscht te doen eindigen, en daarom al de hoofden der drie Sagi's en den onderhoorigheden uitnoodigt, van hunne onderwerping schriftelijk te doen blijken;

dat de blokkade zal worden opgeheven voor de staten, die van hunne onderwerping schriftelijke bewijzen hebben gegeven, en dat door hen de handel, behalve die van krijgstuig, kan worden hervat; onder voorwaarde echter, dat zij de Nederlandsche vlag voeren en hunne schepen voorzien van behoorlijke scheepspassen;

dat voortaan geene andere vlag dan de Nederlandsche en die van bevriende mogendheden zal worden erkend, en noch Atjehsche, noch eigen vlag mogen worden gevoerd;

dat alle staten, die zich aan de nieuwe orde van zaken zullen hebben onderworpen, rekenen kunnen op de bescherming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en dat hun vrije uitoefening van godsdienst en het behoud der volksinstellingen wordt gewaarborgd, doch dat het rondloopen met wapenen hiervan zal zijn uitgesloten;

dat echter zij, die binnen redelijken tijd hunne onderwerping niet zullen hebben aangeboden, noch hunne gewone bezigheden en bedrijven zullen hebben hervat, als vijandig zullen worden beschouwd en zich en hunne onderhoorigen aan de vernieling van hunne kampongs en andere vijandelijke handelingen zullen blootstellen.

Gegeven te Penajoeng, den 31 Januarij 1874.

BIJLAGE XIV.

Oorlogsmanifest, bevattende het Ultimatum van het Gouvernement, door den daartoe benoemden Commissaris overgebracht aan den Vorst van Boeieleng.

Bij dit manifest wordt hoofdzakelijk aan GOESTI NGOERAH MADEI KARANG ASAM, Vorst van Boeieleng te kennen gegeven:

Dat hij door zijne onverklaarbare en strafwaardige handelingen jegens de Hooge Regering van Nederlandsch-Indië, hare vriendschap en bescherming heeft verbeurd, en dat thans het uur geslagen is, waarop hij, Radja van Boeieleng, zal ondervinden, dat zoo die Regering onuitputtelijk is in laukmoedigheid, zij, wanneer alle zachte middelen van overreding zonder gevolg blijven, in eene talrijke en welgeoefende Zee- en Landmagt krachtige middelen bezit, om haar gezag te doen eerbiedigen en zich voldoening voor elke aanranding en hoon te verschaffen.

Dat reeds door den gecommiteerde RAVIA DE LIGNY, Assistent-Resident van Banjoewangi, en later door den Commissaris MAIJOR, Resident van Bezoeki, aan den Radja van Boeieleng is medegedeeld, welke bezwaren tegen hem bestonden, namelijk:

1o. Dat hij de door hem aangegane en eigenhandig onderteekende overeenkomsten van 26 November 1841 en 8 Mei 1843 heeft geschonden, en herhaaldelijk geweigerd heeft zijne vroegere verklaring te bevestigen, dat het Rijk van Boeieleng, waarvan het bestuur hem geheel is overgelaten, een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk als zoodanig is geplaatst onder de opperheerschappij van Nederland.

2o. Dat de tot Boeieleng behorende bevolking van Djembrana in Januarij 1844 zich heeft schuldig gemaakt aan de plundering van een onder Nederlandsche vlag varende en aan een Nederlandsch-Indisch onderdaan toebehoorende vaartuig, en dat de daardoor toegezegde vergoeding nog niet is gegeven.

3o. Dat hij de gezanten van het Gouvernement niet met de verschuldigde eerbewijzen en als afgevaardigden van eenen Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, maar eer als vijandelijke personen heeft ontvangen en bejegend.

4o. Dat hij eenen hem door den Gouverneur-Generaal geschreven brief onbeantwoord heeft gelaten en

5o. Dat hij de Nederlandsche vlag niet vertoont, wanneer en zoo als het behoort.

Dat hij, wel verre van erkentelijk te zijn voor goede raadgevingen, zich de gegevene vermaningen ten nutte te maken, en aan de wettige en regtvaardige eischen der Hooge Regering van Nederlandsch-Indië te voldoen, nalatig is gebleven in het geven van voldoende ophelderingen ter verontschuldiging van zijne gedragingen, en voortgegaan met handelingen, hoonend voor de Hooge Regering en

schadelijk voor het geruste bedrijf van den eerlijken handelaar, wiens schepen en ladingen in het voeren van de Nederlandsche vlag de meest volkomene veiligheid moeten vinden.

Dat de Minister van Staat, Gouverneur-Generaal, daarom last gegeven heeft, dat een gedeelte der Land- en Zeemagt naar Bali zou worden gezonden, ten einde met de wapenen de voldoening en de waarborgen te vorderen en te erlangen, welke langs den weg van onderhandelingen niet zijn kunnen verkregen worden.

Dat echter, alvorens van de wapenen gebruik te maken, nog eene laatste gelegenheid aangeboden wordt, om de rampen af te weren, welke zijnen persoon, zijn huis, zijne onderdanen en de vreemdelingen, die in zijn rijk zijn, op dien oogenblik bedreigen, en om de vriendschap en de gunst van den Gouverneur-Generaal te herwinnen, door namelijk de aanneming der volgende voorwaarden :

a. Dat door hem binnen 3 maal 24 uren worde geteekend eene nieuwe overeenkomst, waarbij hem het beheer van zijn land wordt overgelaten, mits erkennende de hooge overheid van de Nederlandsch-Indische Regering, afschaffende den strandroof, en zich verbindende tot wering van zeeroof en slavernij en tot bescherming van den handel

b. Dat hij aanneme, om de kosten der expeditie te voldoen, waartoe, zoo de middelen niet mogten voorhanden zijn, uitstel kan worden gegeven, zoodanig dat de betaling jaarlijks gedurende tien jaren geschiede, hetzij in geld, hetzij in zoodanige producten van Bali, als nader zal worden overeengekomen.

c. Dat binnen zijn Rijk eene Nederlandsche bezetting zal kunnen verblijven tot de finale affossing van de oorlogskosten, van welke bezetting de onkosten door hem zullen worden gedragen.

Dat, zoo deze voorwaarden niet binnen 3 maal 24 uren aangenomen worden, de aanval op zijne Staten onmiddellijk plaats vinden zal en de gevolgen daarvan zullen komen op het hoofd van hem, Radja van Boeileleng, dewijl hij die zich zelven heeft berokkend; op de rijksgrooten, die hem door slechten raad op een dwaalspoor hebben geleid, en eindelijk op alle onderdanen van Boeileleng en aldaar gevestigde vreemdelingen, die zich vijandig zullen gedragen; en alleen de onschuldigen, te weten zij, die de Nederlandsche krijgslieden als vrienden, bondgenooten en beschermers zullen ontvangen, in hunne personen en bezittingen gespaard zullen kunnen worden.

Dat dit de rampen en bloedige gevolgen zullen zijn van de vijandelijke stelling, in welke de Radja van Boeileleng zich tegen het Nederlandsche Gouvernement heeft gesteld, en van zijne volharding in dezelve; maar dat de Minister van Staat, Gouverneur-Generaal, vertrouwt, dat hij nog in tijds en vóór dat het te laat is, den eenigen weg zal inslaan, welke tot het afwenden van zulke gevolgen en tot verzoening leiden kan.